

אתר דעת * לימודים * גיליון 14 * תשע"ח * 2017/18 *

מאמרים בהגותו של הרב קוק

יאיר שטראוס

תוכן

3.....	אמונה
3.....	אלוקים
5.....	היהדות איננה דת
10.....	תפקידה של הכפירה
12.....	הדרך אל האמונה
15.....	עבודת ה'
15.....	תפילה
18.....	תורה
20.....	אקולוגיה ומוסר
23.....	בחירה חופשית
25.....	חזרה בתשובה
29.....	החופש בעבודת ה'
32.....	מופתים וכוחות על טבעיים
35.....	עם ישראל
35.....	עם ישראל
36.....	עבודת השלום
39.....	חילוניים ודתיים
42.....	עבודת המידות
42.....	ענוה
44.....	פסיכולוגיה יהודית
48.....	מידת הפשטות

אמונה

אלוקים

הרב קוק טוען שאמונה איננה להבין את אלוקים עצמו, אלא לדעת בהכרה פנימית שהעולם כולו הוא לבוש וכיסוי להופעה אלוקית אחת, הרמונית ואין סופית, שמתגלה אלינו באופן מוגבל בהתאם ליכולת הקליטה שלנו.

ידיעת האמונה היא להכיר בכך שכל המציאות כולה היא מערכת של השפעות ואידיאלים שמוקרנים אלינו מאותה אלוקות בלתי נתפסת. כל מכלול החיים, הרצונות, החפצים והמחשבות שאנו חווים, הם השפעות אלוקיות שעוטפות אותנו כל רגע. אנו חווים את אלוקים בכל נשימה ובכל רצון. אמונה היא לחוות שיש לכל פרט בעולם קשר לעוצמה אלוקית ושלמות שהולכת ומתגברת במציאות, ישנו סדר פנימי שהולך ומתנגן מתוך עצם החיים ומקרי המציאות, יש אחדות ותהליך של השתלמות והתעצמות של אותם כוחות אלוקיים לאורך ההיסטוריה.

המשמעות של האמונה איננה בכך שאנחנו מבינים בשכל מדעי שיש אלוקים מחוץ למציאות, אלא בכך שאנו חיים מתוך הכרה פנימית שהמציאות כולה היא הווייה אלוקית שעוטפת אותנו, גם אם איננו מבינים את מקורה. האמונה איננה דיבור קר על ישות אין סופית, האמונה היא האופן שבו האדם חי, בעצם העובדה שאדם רוצה, חי ומתפתח באופן חיובי והרמוני לשאר המציאות, הרי הוא הולך ומגלה את המהות האלוקית שבו.

משמעות התפיסה הזו היא שהאמונה איננה רק שמירת מצוות, אלא בעיקר לחשוף את הצד הגדול והאין סופי שבחיים ובאדם עצמו, למצות את הכוחות האלוקיים שמחיים את המציאות. עצם החיים, העבודה, הבריאות, היחס לזולת, הם עבודת אלוקים אחת גדולה. המצוות והטקסים הדתיים הם עצות ודרכים כיצד לשאוף לתוכן האין סופי של המציאות, אבל גם כל אדם אשר מכיל בתוכו עוז חיים ותעצומות נפש באופן חיובי, חי את האמונה באלוקים, את האידיאלים האלוקיים.

גם אדם שמצהיר על עצמו ככופר באלוקים, אבל חי באופן מוסרי ומנסה לפתח את כוחותיו ואת כוחות החברה והמציאות, הוא אדם מאמין באופן מסוים. שכן הוא חש באופן תת מודע שיש מקור אין סופי ושלם למציאות ולכן הוא מנסה לפתח אותה להיות מוסרי כלפיה. האידיאלים האלוקיים, כוחות הצדק, המוסר, היופי ועצם הצורך לגודל ואחדות, פועלים על

כל האנושות כל הזמן. יש הקוראים להם במפורש אמונה ואלוהות ויש החיים אותם באופן תת מודע בלי הבנה של מקורם האלוקי.

לפי הרב קוק השאיפה לאלוקים היא השאיפה לחיים שמודעים למקורם האין סופי, חיים של עוצמה ואמון, של פיתוח ושגשוג. כל אדם ששואף לגודל וחיים הוא אדם מאמין, כל אדם שמכיר בכך שהמציאות מתפתחת ומוסרית הוא אדם שמתקרב לאלוקים. להאמין פירושו לחיות את עומק המציאות, מתוך הכרה שהיא הולכת ומתקרבת אל הטוב והשלם, מתוך כך לחוות ולהרגיש את החיים כמה שיותר, לשמוח, לפעול ולרצות בטוב. האמונה היא לחוש את ההרמוניה שעומדת במקור המציאות ולחוות את השלמות האלוקית שהמציאות זורמת אליה כל העת.¹

כמובן שלא כל אדם מגיע לשלמות האמונה, אבל הגדרה זו של האמונה נותנת כיוון רוחני לעבודת ה' ומחוללת תודעה אמונית מקיפה שמתפרסת על כל מישורי החיים והתנהלות האדם. הרב קוק לא מנסה להוכיח בשכל את נכונות תפיסתו אלא להציג את הרעיון המוסרי והרוחני שלה ולשכנע אותנו לצעוד בדרך מלאה בסיפוק וצמיחה, כך שלאורך הזמן האדם סופג לתוכו את הרעיונות האלו וחש את נכונותם, לא רק בשכל אלא ממש בהוויית החיים שלו.

1 להרחבה: מאמר "דעת אלוקים" בתוך הספר עקבי הצאן, מאמר "ייסורים ממרקים" בתוך הספר אורות.

היהדות איננה דת

בפרק זה נבין כיצד כל הגדרת ה"דת", כלומר מערכת טקסים שבאה לקיים את רצון האל, הוא דבר לא מדויק בנוגע ליהדות.

לפני שנתייחס לרעיון הטקסים והדת ננסה להבין באופן עמוק יותר את החידוש בתפיסת האמונה של הרב קוק, כדי לעשות זאת נשתמש ברעיון פילוסופי של הפילוסוף עמנואל קאנט. לפני קאנט היו דיונים רבים בין הפילוסופים מהי המציאות ומהו הטבע? קאנט טען שאין לנו יכולת להבין את הטבע עצמו, שכן אנו מוגבלים בצורת החשיבה שדרכה אנו קולטים את המציאות, לדוגמה החלל והזמן הם שתי קטגוריות בסיסיות שדרכם אנו קולטים את המציאות ואנו כלל לא יכולים לדמיין את המציאות ללא לבושי הנפש שמקנים לה מושגים של חלל וזמן.

חידוש זה שמט את הקרקע מעל השאלה "מהי המציאות?" והעביר את הדיון מהמישור הנואומני (הדבר כשהוא לעצמו) למישור הפנומנאלי (העולם התופעתי) – כיצד אנו קולטים את המציאות. כעת ברור שהמדע מגלה רק את האופנים והלבושים שבה המציאות נקלטת בתוכנו ולא את הטבע כשהוא לעצמו, שמעבר לכל תפיסה.

ברעיונות אלו השתמש הרב קוק בנוגע לאמונה באלוהים², התפיסה הרגילה היא שמטרת האדם להבין בשכלו את קיומו האובייקטיבי האל. הרב קוק הסביר שאלוקים עצמו הוא

² אגרות הראיה / כרך א / מד

אפילו "השיבה אל קנט" אינה חובקת אפילו את החלק היותר קטן מעוזם של ישראל. אמת הדבר, שמאז מעולם ידענו, ולא הוצרכנו לקנט שיגלה לנו רז זה, שכל ההכרות האנושיות הן סובייקטיביות יחסיות, זאת היא ה"מלכות" בבחינת כלי דלית לה מגרמה כלום, והיא "בית הכנסת" או "ירח" המקבלת מאורות, וכל מעשינו, רגשותינו, תפילותינו, הגיונינו, הכל תלוי בזאת, "בזאת אני בוטח". אבל מי שהוא מגזע אלילי, שאבותיו היו יכולים להסיח את דעתם מאלוקי ישראל, "דקרו לי' אלהא דאלהיא", יוכל להסיח דעתו ממה שהוא ע"כ יותר רם על כל, אע"פ שלפי ערכנו הוא כמי שאינו, שום צורה מושכלת ומטפיסית לא נמצא בו, אבל ידענו שאי אפשר אחרת כ"א הכל ממנו, אין אנחנו מדברים ולא חושבים אפילו במקור המקורות, אבל במה שאין אנחנו שוללים אותו כבר הכל חי וקיים עדי עד. ודעה זו היא גאונם של ישראל היא לעד, אע"פ שסוף כל סוף גם זה אינו מתגלה כ"א בשכינה, מה בכך; אני ואין מצטרפים ע"י אותיותיהם. אין זה המונותאיזם השולל את הכשרון המעשי, את החברותיות ואת היופי. המונותאיזם הוא בדוי מלבם של נכרים ו"מתורגם ארמית" שלא בדיוק כלל וכלל, הוא מין "א ין - סו"ף - מו ש ג" - שהוא סותר את עצמו, ע"כ יעלה בתוהו. לא זה הוא מקור שם אלקי ישראל, מקור הכל הוא אין-סוף הבלתי-מושג, שהוא מקומו של עולם, שרק ע"י רבוי הגוונים המצטבעים אנו יכולים לדבר בו ולהשיגו, ע"י רוב המעשה ורוב שלו', ע"י רוב אהבה ורוב גבורה. זה יכול לומר ישראל, הקורא "זה אלי ואנוהו", לא המונותאיזם השומם והמדברי של האיסלאם, ולא האפיסה של הבודהיות, כ"א ההויה העליונה המשמחת את הכל ומחיה את הכל, ומתגלה ע"י הגילוי הסובייקטיבי שבלב כל דורשיו ומשיגיו, "וכל אחד ואחד מראה באצבעו הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישעתנו", "אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלקיו".

המקור הנעלם של המציאות, לכן ידיעת האמונה איננה הבנת האל עצמו, אלא היכולת לחוות את החיות האלוקית ואת השלמות המסתתרת בתוך המציאות, להאמין פירושו להכיר בכך שהאלוקות מסתתרת בתוך לבושי הבריאה המוגבלת והחסרה, המפגש שלנו עם האל לא נוצר מטענות שכליות מפולפלות, אלא דרך ידיעת המציאות כולה, שחיה מכוחו ונובעת משלמותו. הנבואה, התפילה והמצוות הם דרכים כדי להגביר ולמקד את המפגש שלנו עם המציאות ומתוך כך עם השלמות האלוקית שעומדת מאחוריה.

תפיסת האדם את עצמו צריכה להכיר בכך שאין לנו יכולת להכיר את מהות המציאות "הידיעה מן העולם והמציאות... אינה עולה אפילו לחלק אחד מיני רבבה בערך האמת... כי אמיתת המציאות והיש הגמור של הכל היא רק בהיות הכל בא מצד ההופעה האלוהית... שכל מה שמתגלה בתור עולם והווייה הוא רק כעין צל קלוש לגבי הישות הטהורה והאדירה שבמקור האלוהי" (אורות הקודש, חלק א', עמ' ב') ידיעת האמונה היא התחושה שהמציאות עצמה, שמעבר לחושים שלנו, היא השלמות האלוקית הבלתי נתפסת. כל מה שאנו קולטים מן המציאות הוא רק ניצוצות, רשמים קלושים, שמסוגלים להיכנס לתודעה האנושית המצומצמת, מאותה שלמות אדירה שעומדת בשורש המציאות ומחיה אותה כל העת.

כל מפגש עם משהו במציאות כרוך בהכרח במפגש עם הלבוש של הדבר בהתאם ליכולת הקליטה שלנו. הרב קוק טוען שמקור המציאות הוא האל עצמו שלא ניתן לפגוש, לכן המפגש עם האל הוא היכולת לחוות את השורש האלוקי של המציאות מבעד למסכי החומר והפירוד שבהם מתלבשת האלוקות לעיננו. כמו אדם שמביט מבעד למשקפים מלוכלכות על מלך גדול ומפואר, נדמה לו שהמלך הולך עם בגדים מלוכלכים אבל האמת היא שהלכלוך נמצא על זגוגיות המשקפיים ואילו המלך עצמו הוא בעל יופי אדיר.

האמון במציאות כדבר הרמוני שהולך ומתקדם, איננו רק ידיעה מדעית או הצהרה אמונית, אלא רעיון שאמור לחולל מהפך נפשי ומוסרי בנפש האדם, ידיעת המציאות כדבר שמקורו באחדות אלוקית מחולל **בתוך האדם** תשוקה אל הטוב הגדול שמחיה את המציאות, הוא חש שהעולם חי ומובל על ידי טוב אין סופי, שהעולם צועד לקראת שלמות וחיות בלתי מוגבלת. לכן היהדות מורה למאמין לא לעסוק בטיעונים שכליים ואפילו לא לחשוב בשכלו על מהות האל, "כי לא יראני האדם וחי", אלא לפנות פנימה, להקשיב מה הידיעה על האל

עושה בתוכו, אילו תהליכים הרמוניים היא מחוללת בו ואיזה מבט אחדותי על הבריאה נוצר כאשר הוא משלב את ידיעת האל במחשבותיו.^{4.3}

התפיסה הזו מחייבת את האדם לפעול מתוך הכרה שתפקידו הוא להביא את המקור האלוהי של המציאות לידי גילוי בעולם הזה, להרבות במציאות חיים, אחדות ושלמות, כדי להביא לביטוי מלא את המקור האלוהי של המציאות. לפיכך היהדות לפי הרב קוק איננה דת, היהדות היא חזון כלל עולמי, אוניברסלי, שבא להציע את המציאות מהשחיתות והפירוד, לעולם של אחדות, הרמוניה ושלום תמידי.

כפי שהסברנו, האמון באלוהים הוא אמון בכך שישנה שלמות אין סופית שעומדת בתשתית המציאות ומחיה ומגבירה את האחדות וההתעלות שלה כל רגע, לכן תפקיד היהדות הוא ליצור מצב שבו כל מערכות החיים עומדות בהרמוניה ולכל פרט יש תפקיד באותו מבנה מושלם.

אם נתבונן במבט מקיף וארוך טווח על היקום שלנו, נבחין שהתהליך המרכזי ביותר הקיים במציאות הוא תהליך של שכלול בלתי פוסק, גם לפי המדע העולם התחיל מפיצוץ גדול ואוסף חומרים נפרדים והוא הולך ומתאחד לישויות מאוחדות יותר ויותר, כדור הארץ, צמחים, חיות, בני אדם ואומות. התהליך הזה מעיד על כך שבתשתית המציאות ישנה מגמה להגיע לשלמות והתפתחות, שנוצרת על ידי התאחדות כל החלקים בהרמוניה אלו עם אלו.

ליכולת של האדם לחוות את המציאות כדבר שנובע ממקור אחדותי ואלוהי, אנו קוראים "רוח הקודש", כלומר לחוש את הרצון להרמוניה ואחדות שקיימים במציאות. חלק ניכר מן התורה והמצוות היא להביא את האדם לפיתוח הכישרון הרוחני הזה, על ידי ניהול חיים שמכילים יסודות הרמוניים וקיום מעשים שגונזים בתוכם רעיונות של שכלול הבריאה והרמוניה בין כל חלקיה.

הנביא רואה בחזונו את היקום כולו בהרמוניה, בעלי החיים מסתובבים ליד בני האדם ומשרתים אותם מרצונם והאדם עוזר להם באהבה, השמש מאירה לצמחים בדיוק לפי צורכם והמים מגיעים למקומות שזקוקים להם, הפרפרים מאבקים את הפרחים והאדמה מצמיחה פירות מתוקים וגדולים בכמות הנדרשת. הכל הולך ומתעלה, הכל פועל בהתאמה

3 אורות, אורות ישראל, פרק ה' סעיפים ד' ה', עמ' קנ"ו.

4 אורות, אורות התחיה א', עמ' מ"ח.

מושלמת. מתוך כך דורשים הנביאים מן העם לתקן את דרכיו, לדאוג לגר ליתום ולאלמנה, לשפוט בצדק ולהרבות אחווה ויושר בחיים.

החזון שעליו מדבר הרב קוק הוא הרבה מעבר למוסריות וחברה תקינה, טענתו היא שאדם שמצליח להתגבר על כל שאיפותיו הפרטיות, שחי באופן מדויק אך ורק בהתאמה לשאיפה הכללית של שכלול היקום ואחדותו, מסוגל להגיע לעוצמת חיים אדירה עד שכח החיים שבו יתגבר על המוות, זוהי המדרגה העתידית שמתוארת בספר בראשית כמדרגתו של אדם הראשון לפני החטא, שכולו היה נתון בשאיפת האחדות והשכלול של המציאות לשלמות האלוקית. לפי הרב קוק משמעות חטאו של אדם הראשון לא רק סירוב לצו האל, אלא משל לכניסת יסודות פרטיים לתוך נפשו, כך שחיי החלו להתנהל באופן גס ומצומצם יותר, עד שנדרש תהליך ארוך של אלפי שנים, כדי להגיע בחזרה לאותו רצון טהור ומזוכך שהיה לאדם לפני החטא.

החזון העתידי של היהדות מבהיר את חשיבותו של עם ישראל בתהליך הזה. הסגולה המיוחדת של עם ישראל היא היכולת להכיר את ההרמוניה שבמציאות ולשאוף לשלמות הגדולה שהמציאות חותרת אליה, ללא שום נטיה פרטית. שאיפה זו היא שמביאה לעם ישראל את כישרון הנבואה, כלומר היכולת לחזות את השלמות שאליה המציאות חותרת ואת פרטי המצבים שאליהם העולם אמור להגיע בעתיד.

בתקופת הנביאים ובמהלך בית ראשון השאיפות האלו שררו באופן טבעי בעם ישראל, תקופה שבה הדמיון היה חזק והייתה יכולת לחוש מגמות שלמות בלי הפרעת השכל. נוצרו נביאים רבים וידיעה פנימית לאומית כללית של השראה. הבעיה הייתה שתהליכים אלו לא חלחו לחיי הפרט היום יומיים, לפיכך היצר והשחיתות המשיכו להתקיים בתחום חיי הפרט ולא אפשרו תיקון אמתי של האומה.

בעקבות כך הדת היהודית, שפעם עסקה בשלמויות נשגבות, עברה לעסוק בימי בית שני בהבטחות לחיי עולם הבא ושכר פרטי. מבחן האמונה הפך להיות המידה שבה האדם מקבל על עצמו בידיעה שכלית את עיקרי הדת, ולא שאיפות האחדות הפנימיות שבוערות בקרבו, החיים הדתיים הפכו להיות מסכת של מעשים שעל האדם לקבל על עצמו בזמנים קבועים ולא חווית המציאות כבעלת מקור אלוהי.

כדי לתקן זאת צריך להשיב את האידיאל הרוחני לתוך חיי האומה, לחזור ולברר מהי האמונה ומה המשמעות של קרבת אלוקים, מעבר לקיום טקסי הדת הרגילים. זו מטרתה האמתית של היהדות וזהו ייעודו של עם ישראל בעולם.⁵

חלק מחזרתה של האומה לתחיה בדורות האחרונים היא החזרה של השאיפה לתקן עולם ולהקים ממלכת כהנים וגוי קדוש. בגלות תיקון הפרט והשכר הרוחני הפרטי היו במרכז. הרב קוק טוען שבעת התחיה אמור להופיע מערכת חדשה של שאיפות ותודעות בעם ישראל, שכלל לא היו רלוונטיות בעת היותו בגלות. לכן לדור שלנו יש לדבר בשפה גדולה, בשאיפות נישאות, לא להתמקד ברע אלא לרומם את עצם הרצון הטוב של האדם.⁶

5 מאמר "קרבת אלוקים" ו"דרך התחיה" בתוך ספר מאמרי הראי"ה, מאמר "למהלך האידיאות בישראל" בתוך הספר אורות.

6 להרחבה: אורות הקודש חלק ב' עמוד תמ"ד, אורות הקודש חלק ג' עמד שי"ג, מאמר הדור בתוך הספר עקבי הצאן

תפקידה של הכפירה

מטרתו של פרק זה להסביר שתהליך החילון שעבר על עם ישראל בשנים האחרונות הוא חלק משינוי הנדרש בתפיסת האמונה, כפי שהוצגה בפרקים הקודמים, כל שינוי דורש מהפך, תפיסת האמונה היא דבר יסודי בחיי האומה ולכן שינוי והעמקה של האמונה דורשת מהפך גדול מאוד, שחלק ממנו יכול לבוא דווקא מתוך תהליך של כפירה ושבירת המצב האמוני הקודם, כדי לבנות על גביו בניין אמונה מבוסס ועמוק יותר.

כאשר בוחנים את תופעת הכפירה שמתחוללת ב-150 שנה האחרונות בעם ישראל, יש לפעמים נטיה לייחס לה מניעים של תאוותנות או ספקנות. אבל לפי הרב קוק הגורם האמיתי והפנימי מצד ההשגחה האלוקית לכפירה, הוא דווקא הצורך להעמיק את האמונה.

כפי שראינו, לפי הרב קוק אמונה איננה רק הצהרה על ישות רוחנית במרום, אלא הכרה בכך שלמציאות יש מקור אחדותי והיא הולכת ומתקדמת לעבר שלמות גדולה יותר ויותר שאנו מכנים בשם "אלוהים" או "אין סוף". התפיסה האמונית נוגעת בעיקר לאופן שבו **המציאות נחוות אצלנו**, ולא לעיסוק שכלי באותה ישות רוחנית חסרת שם וצורה.

טענת הרב קוק היא שהגישה האמונית הזו מביאה את האדם להיות יותר מוסרי ויותר שלם, כיון שכאשר האדם תופס את המציאות כישות אורגנית שהולכת ומתקדמת, הוא מתמלא ברצון להתקדמותה. לשם כך עליו לצאת מפרטיותו ולמצוא הרמוניה עם כל ברואי העולם. לכן המוסר האנושי הוא הדבר מרכזי ביותר בתפיסה האמונית של הרב קוק, שכן כל אדם מוסרי הוא אדם שבשורש תפיסתו עומד הצורך להפוך את העולם למקום אחדותי ושלם יותר, ובכך הוא בעצם אדם מאמין.

בתקופה הקדומה אנשי הקודש הרגישו באינטואיציה שכל המציאות היא אורגנית אחדותית, שהעולם מתקדם לעבר חזון שבו יגור זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבוץ. במהלך הגלות, טוען הרב קוק, החברה עברה תהליך של ניוון רוחני ומוסרי, החברה התפרקה לקהילות קטנות ומבודדות, איבדה את הרצון והאמונה בתיקון עולם ואחדותו, והפכה את המוקד של עבודת ה' לעניין פרטי של קבלת שכר. השאיפות התמקדו בעולם הבא שיגיע לאדם לאחר מותו ועיסוק מוגבר בפרטי הטקסים ההלכתיים.

לשם חילוץ היהדות מהתפיסה גלותית פרטית, לשאיפות של אחדות המציאות והבאת שלמות לעולם, **דרושה מהפכה**. יש לנער את- העולם הגלותי הישן ולהוציא אותו מתרדמתו, להחליף אותו בחשיבה המקורית שתקום לתחיה יחד עם תחיית העם בארצו.

לתפקיד "השעון המעורר" נבחרה הכפירה. היא כביכול מסלקת את האמונה, אך בעומקם של דברים היא מנקה ומסלקת את קליפות הגלות, מחדשת אותה ומחזירה אותה למצבה המקורי.

החלוצים בני העלייה הראשונה והשנייה פועלים למען העם והארץ, מתגייסים לטובת הכלל ומקריבים את חייהם למען האומה. כפרו מתוך רוח גדולה של התעצמות פיזית ורוחנית של האומה, תהליך גדילה שבו מגיעות נשמות חדשות שאינם מסתפקות ברוחניות פרטית ורוצות עומק, רוחב וגודל. בשלב הראשון מופיעות נשמות אלו ככופרות בעולם הישן, כמורדות ועוזבות את תפיסת הדת וחוקיה בגלות, שהתמקדה בטובת הפרט והתעלמות ממצבו של העם והעולם. אך בשלב השני, צריכה הדת עצמה להתעורר ולגלות שכל אותם שאיפות שלמות ותיקון הן חלק ממנה.

גם הכפירה תגלה שכל רצונותיה בשלמות וגודל אינם יכולים להתמלא ללא השראה רוחנית, בתפיסה צרה וחומרית של העולם רק כחלקיקי חומר מתרוצצים. ייווצר תהליך של "כפירה בכפירה", ומאסה בעולם אטום וחומרי. נפש האדם זועקת לגודל ושלמות, וגודל זה ימצא לה רק בהשראה רוחנית, בחזון על אלוקות ושלמות נשגבה. החזון של הרב קוק איננו המשך היהדות אשר קופאת על שמריה ועוסקת בשכר רוחני פרטי, וגם לא מכפירה אשר משאירה את האדם בעולם חומרי אטום. אלא בניית עולם אמונה עמוק וכללי יותר ששם במרכז את ידיעת האמונה הפנימית, ההרמוניה והאחדות של המציאות כולה והופך גם את חיי החומר והמוסר לחלק מעבודת ה' שלו.

לפי הרב קוק עם ישראל צריך לכפור בדת ולכפור בכפירה, על ידי כך שהוא יחזיר לאמונה את שאיפת השלמות, הגודל והשגב המקוריים שלה, באופן שיכיל בתוכו את הטוב שבדת וגם את הטוב שבכפירה.⁷

⁷ להרחבה: מאמר "ייסורים ממרקים" בתוך הספר "אורות", ובשמונה קבצים, קובץ א' פיסקה ס"ד.

הדרך אל האמונה

"הדעה האנושית הפילוסופית, היא באה ממופתים והוכחות כ"סימנים". ואילו רוח האמונה הקדושה היא הכרה עצמית פנימית כ"טביעת עין", שהאדם מכיר את העולם מתוך עצמותו"

(שעורים לספר הכוזרי, הרב קוק)

מטרת פרק הזה היא להסביר מהי אמונה וביאזה כוחות נפש יש לגשת אליה. ניתן לראות שהרב קוק לא מנסה להוכיח את האמונה אלא להיפגש אתה, מתוך תפיסה שהמפגש עם הדברים מעורר הזדהות וחיבור מוסרי, שמקרבים את מושגי האמונה אל הנפש ולאורך זמן יוצרים אמון והזדהות פנימית.

הרב קוק מדגיש שאמונה איננה ידיעה מדעית שיש אלוהים, זוהי קליפה דקה וסמלית של האמונה, אך המימד הרחב והמלא של האמונה נוגע פחות באל עצמו, שמעבר לתפיסה האנושית, ויותר לאופן שבו האדם חווה את המציאות שסביבו. המשמעות של האמונה היא **ראיית המציאות כדבר הרמוני שמגיע ממקור אין סופי שהולך ומתגבר.**

הראיה הזו איננה ניתוח מדעי אלא ידיעה פנימית, לכן הקליטה שלה לא מתרחשת בניתוח נקודתי, אלא בשכל אינטואיטיבי שקולט את המבנה כולו ויוצר מסקנות בנפש האדם. כמו ההבדל בין קריאה של ילד בכיתה א' שמצרף אותיות למילה ובין קריאה של מבוגר שתופס את כל המילה בפעם אחת.

אנו רואים שטבעיות האדם חיה עקרונות רבים שמעבר להבנה המדעית, אדם לא יכול לכמת ולהסביר את אהבתו לילדיו ומדוע כדאי להקריב את נפשו למענם, אף על פי שברור לו שזהו הדבר הנכון לעשות. אדם רגיל לא מנסה להסביר באופן מדעי מדוע צריך להיות מוסרי, הוא פשוט יודע באופן שכלי ורגשי כאחד, שזו הדרך הנכונה לפעול, מתוך אין סוף פרטי חיים שעוברים עליו, שרק האינטואיציה המוסרית שלו יכולה לקלוט ולעבד.

באופן דומה טוען הרב קוק שיש אין ספור פרטי חיים וידיעות שמובילים את האדם למסקנה אינטואיטיבית שהעולם כולו הוא מערכת אחדותית גדולה שהולכת ומתקדמת ושמקור החיים הוא שלמות אין סופית, המציאות מושכת את האדם לחוש בכך ולהתנהג באופן מוסרי ואמוני, כל נסיון לתחום נושא זה להגדרות מדעיות רק יצמצמו ויוציאו אותו

מן התחום הנכון להבנתו. המוסר, האהבה, האמונה, הם תחומים כוללים שצריך אינטואיציה ותהליך נפשי כדי להתבונן בהם. אדם שמנסה להבין באופן מדעי את האמונה דומה לאדם שמנסה לטעום משוואה מתמטית. אדם שרואה שני חפצים דומים, אחד שלו ואחד של חברו מסוגל להבדיל בניהם מיד, בלי צורך לפרט מה גרם להבדל, יש לו טביעת עין שקולטת את התמונה הכללית ויוצרת מסקנה אינטואיטיבית מיידית מה שייך לו. כך האמונה קולטת את רשמי המציאות ואחדותה בטביעת עין כללית, ללא צורך לרדת לפרטי הוכחות שרק מסרבליים ומשבשים את ההבנה של ידיעת האמונה עצמה.

טענת הרב קוק היא שהידיעה פנימית האמונית היא הרבה מעבר למחשבה שיש אלוהים, ההגדרה המדעית לא ממצה אותה ורק המפגש עם הידיעה הפנימית עצמה יכול לתת לאדם תחושה במה מדובר, לא ניתן להגדיר לעיוור צבעים מהו צבע אדום עד שהוא לא יפגוש בו ויחוש את התהליכים הפנימיים שהצבע הזה יוצר בנפשו.

אם ההבנה המדעית לא ממצה את האמונה, כיצד ניתן להגיע אליה? האמונה נבנית מאינספור חוויות קטנות, התנהגויות ותהליכים אנושיים שבונים באדם את ידיעת האמונה, כדי לבסס אותה ישנם מעשים, תפילות, ברכות והתנהגויות בין אדם לחברו, שהולכות ובונות את התשתית הזו באופן חזק ומוחשי יותר, עד שהאדם חווה את האמונה כמעט בכל רגע מחייו.

ילדים קטנים מדברים בטבעיות על אלוקים, כיון שתשתית הנפש האנושית מכילה בתוכה תחושה של יחס לאין סוף השלם, כלומר תחושה אינטואיטיבית שההוויה מלאה חיים, תנועה והתפתחות, שכל דבר בעולם חי ממקור שלם ויש אחדות פנימית בתוך המציאות. המציאות כולה מורכבת מיחסי גומלין הדדיים, כל פרט משפיע באופנים שונים על שאר הפרטים ולאורך תקופות ארוכות נבנית שלמות גדולה, הרמוניה ואחדות שמביאים את העולם לצמיחה ושיפור מתמיד. בתפיסת הרב קוק גם הדברים הרעים פועלים באופן גלוי או נסתר למען אותה שלמות, כפי שניתן לראות בטווחים היסטוריים ארוכים, שבהם לעיתים אפילו צרות גדולות כגון השמדה המונית הובילו לתהליכים טובים בסופו של דבר.

הידיעה של נכונות האמונה מתחזקת כאשר האדם נפגש באושר והסיפוק של חיי אמונה שלמים, הוא חש כמה תודעה אמונית היא הדבר המתאים והנכון ביותר לחיים שלמים ומתוקנים, הן באופן פרטי והן לחברה כולה. הוא נפגש עם אנשי אמונה וחש את הנועם והאחוה שהם מקרינים ואת השלמות המופיעה בתוכו כאשר הוא מתחבר לכתבי הקודש ולהדרכות הנעלות של חז"ל.

נמצא שהאמונה איננה דיבור על עצמות האל, אלא בעיקר לחוש שיש בעולם הרמוניה והשלמה הדדית בין כל חלקיו, לכן האמונה דורשת הזדהות עם כל חלקי המציאות כבריאה אחדותית ומצריכה טוהר מוסרי ואהבה גדולה לכל בריה, במהלך ההיסטוריה דתות רבות נשארו עם קליפת ההצהרה האמונית על קיום האלוהים בלבד, לכן נדרשת מהפכה דתית גדולה שתחזיר את חיי הדת למקום האמתי שלהם, כביטוי לידיעת אמונה בממד הרחב שלה ולא כאוסף מעשים והצהרות פילוסופיות ריקות. לשם כך הרב קוק הגדיר מחדש רבים מרעיונות הדת, כתהליכים שנועדו לבטא ולחזק את ידיעת האמונה הטבעית ולא רק לקיים הצהרות אמוניות קרות.⁸ כפי שנראה בפרקים הבאים.

⁸ להרחבה: "שעורים בספר הכוזרי", מאמרי הרא"ה, עמ' 485

עבודת ה'

תפילה

בפרקים הבאים נעסוק במספר סוגיות יסודיות בעבודת ה' ונראה כיצד השינוי וההעמקה של הבנת מקומה ותפקידה של האמונה, יוצר הסברה וחיבור עמוקים יותר לכל נושא עבודת ה' במישוריו השונים. בפרק זה נעסוק בנושא התפילה שהוא יסוד מרכזי בעבודת ה'.

אחת השאלות היסודיות בנוגע לתפילה היא כיצד ניתן להתיימר לשנות את רצון הבורא על סמך הבקשה שלנו? וכי ה' הוא מלך אנושי אשר משנה את דעתו ומרכז או מקשיח את ליבו בהתאם לתחנוניו של הנידון?

הרב קוק ממשיך את תפיסת הר"י אלבו⁹ ומסביר שהתפילה איננה משנה את רצון הבורא אלא דווקא את האדם המתפלל. הגורל נגזר על האדם על פי הדרגה רוחנית והמצב נפשי שבו הוא מצוי. כאשר האדם מתפלל עצם הפניה לה' מרוממת אותו ומשנה את אישיותו, לכן הגורל או העונש שנגזרו עליו כשהיה במדרגתו הקודמת כבר אינם חלים עליו, שכן הוא איננו אותו אדם שהיה לפני שהתפלל.

לפי הסבר זה מטרת הבקשות איננה לשנות את רצון ה', אלא לשנות את אישיותו של האדם המתפלל. הפניה של האדם לאלוקיו בתחינה צריכה להציב אותו מול בוראו וליצור בו התחדשות ותיקון רוחני. הבקשה הופכת ממטרתה של התפילה לאמצעי לקרבת אלוקים. מסיבה זו כתבו הוגים רבים שעיקר הכוונה בתפילה איננה למילוי בקשה פרטית זו או אחרת, אלא שה' יקיים את רצונו האלוקי, בין אם רצון זה יהיה נעים או קשה. האדם איננו יכול לדעת את החשבון האלוקי ויתכן שדברים שנראים לו קשים ורעים הם בעצם לטובתו או לטובת החברה והמציאות, לכן עיקר הכוונה בתפילה איננה קיום משאלתו הפרטית, אלא שרצון ה' יתמלא כפי שעליו להיות.

עדיין צריך להבין כיצד יכולה תפילתו של אדם אחד לשנות את מצבו של אדם אחר או של

⁹ ספר העקרים, ד', י"ח, " ואין להקשות ולומר איך ישתנה רצון ה' יתברך על ידי התפילה, שכך היה רצון ה' יתברך מתחלה שתקיים הגזרה בהיותו באותה מדרגה, ואותה הכנה. ואם תשתנה ההכנה תשתנה הגזרה"

המציאות כולה? כפי שראינו, הרב קוק טוען שהאמונה באלוקים היא ידיעה פנימית של המציאות כולה כדבר שנובע ממקור אלוקי בעלת אחדות בין כל פרטיה. כל מטרת עבודת ה' היא לחוות את אותה אחדות האלוקית שעומדת ביסוד הכוחות שקיימים סביבנו, על ידי תיקון מוסרי והעמקה בידיעת האמונה.

אך הרב קוק שהרצון הפרטי הוא אשליה, המציאות כולה היא אחדות אלוקית ופועל בה רצון אלוקי אחד רחב ומקיף, כמו נהר גדול המכיל זרמים רבים של רצונות פרטיים הפועלים בתוכו. אישיות האדם ורצונו הם חלק מהוויה רוחנית אחת שקיימת ביקום כולו. הרצון של האדם איננו פרט בודד אלא חלק ממארג גדול יותר של רצון כללי ומקיף שפועל בכל היצורים בעולם.

באופן רגיל האדם חווה רק את התהליך המצומצם של רצון עולמי שמגיע לתוך אישיותו ולא מודע לתהליכים רחבים יותר שעוברת המציאות כולה. כאשר אדם מתעורר בבוקר וחש רצון לאכול או שאיפה לנגן על הפסנתר, הוא לא יכול לדעת אילו תהליכים רצוניים רחבים יותר השפיעו עליו באותם רגעים, וכיצד רצונו הוא בעצם פיסה בודדת ממארג רצונות גדול יותר שהוא נתון בתוכו.

תפיסת הרצונות כמארג אחד גדול מסביר את היכולת של האדם הפרטי להשפיע על המציאות שסביבו, לכל פעולה שלנו יש השפעות פיזיות או פסיכולוגיות על הסביבה שבה אנו חיים, גם משק כנפי פרפר בסין יכול להביא בסופו של דבר להשפעות שונות ומשונות באזור אחר של העולם, כאשר האדם מרומם את הרצון שלו, הוא משפיע באופן פסיכולוגי או סגולי גם על שאר הרצונות והמגמות של המציאות שסביבו, כמו אדם שמרים שמיכה בקצה אחד, אך השמיכה כולה מתרוממת בעקבות מעשה זה. במהלך התפילה השיפור של הרצון הפרטי משפר ממילא גם את מצבו של הרצון של כלל האנושות, וממילא העולם נעשה טוב ושלם יותר, ההרמוניה הפנימית בין חלקי המציאות מתגברת, וכל חלק מן המציאות עושה את תפקידו באופן שלם ונכון יותר

לפי הרב קוק התפילה איננה פעולה חד פעמית אלא התודעות למגמה רוחנית שקיימת כל הזמן בעולם, הנשמה תמיד מתפללת, האדם תמיד מהווה חלק מן הרצון העולמי הכללי. בתפילה האדם חווה את חייו כפיסה מתוך הרמוניה עולמית גדולה בעלת מקור אין סופי, הוא מקשר את עצמו לצרכי כלל הבריאה וחווה את האחדות שקיימת בו ובשאר המציאות כל הזמן. אדם שיוצא מן התפילה אמור לחוש קשור יותר לחלקי המציאות השונים, ומתוך כך להיות מוסרי ואכפתי יותר למתרחש סביבו. כאשר האדם חש שהנסיבות שהוא חי בהם

הם חלק ממארג גדול יותר של מציאות כללית, הרמונית, שהולכת ומתקדמת. הוא מבין שכל מכשול הוא חלק מסיבוב הדברים שמוביל אל הטוב, לכל קושי יש תפקיד בהשתלמות המציאות. הוא מסוגל להביט מעבר לקשיי היום יום ולחוש את ההרמוניה האלוקית ששוררת בעולם.

המפגש עם האלוקים הוא קודם כל מפגש של האדם עם תוכיותו הרוחנית וזרמי חייו הפנימיים, לכן אסור להניח לידיעת התפילה להיות שגרה של אמירת טקסטים, אלא לנסות להעמיק בתשתית הרעיונית שלה ולהפיק ממנה את כוחה האמתי, שביכולתו לשנות אותנו ואת העולם כולו.¹⁰

¹⁰ להרחבה: המאמר "ענייני התפילה" בסידור עולת ראי"ה חלק א', הספר "תפילת ישרים" של הרב אלי אדלר.

תורה

בפרק זה ננסה לברר מה הקשר בין פרטי התורה והלכותיה השונות לתפיסה האמונית של הרב קוק, הרב קוק מסביר שהתורה איננה רק ציווי שרירותי ממרום, אלא מיצוי של תהליך רוחני שעבר עם ישראל וביטוי מוחשי לאותה ידיעה אמונית.

כפי שהסברנו, האמונה באלוקים היא ידיעת המציאות כדבר אחדותי שיש לו מקור אין סופי שמכוון אותה לפעול באופן הרמוני ושלם. כל הפירוד שאנו רואים בעולם איננו אלא שלבים שונים בדרך לשלמות המלאה של המציאות.

הרב קוק מסביר שנבואה איננה רק שמיעת דיבור ממרום, אלא הגעה לידיעה פנימית מלאה של אחדות המציאות, כך שהיה בכוחם של הנביאים להבין את אופן פעולת המציאות ואת סדר הכוחות שבה באופן מדוייק. מתוך תודעה זו נוצרה בתוכם נבואה אשר קולטת את מבנה המציאות ההרמוני ומתוך כך יכולה לנבא מה עומד להתרחש. הנביא שומע את דבר ה' מתוך החיבור שלו לעומקם של כוחות החיים האלווקיים המאוזנים שבמקור המציאות. משמעות נבואת משה וכל המצוות ופרטיהם איננה רק רצון שרירותי של האל, אלא מעשים שיכולים להביא את האיזון הרוחני שמסוגל לגרום לעם ישראל למזג את כוחותיו לצורת חיים הרמונית, שתעזור לו לחוות את האחדות והמקור האין סופי של המציאות.

משמעות התפיסה הזו היא שחוקי התורה אינם הוראות אלווקיות חיצוניות, אלא הדרך של המציאות לבטא את כוחותיה באופן שלם ואחדותי, על ידי יצירת גוף אנושי שלם, עם ישראל, שיצליח לאזן את כוחות חייו ולחוות את האחדות ותהליך ההתעלות של המציאות. הנבואה וההשראה האלווקית של חכמי התורה הם האופן שבו הם קלטו את אותה שלמות והצליחו להתחבר לעומקם של הכוחות האלווקיים שבה, ועל פיה הם פסקו את ההלכה באופן הנכון ביותר. דבר ה' הוא האופן שבו המציאות מתנגנת בתוך האדם, ואיננה תהליך כפוי וחיצוני לו.

לפי הרב קוק ההוכחה לנכונותם של חוקי התורה היא ההרמוניה והאחדות שיצר עם ישראל בעולם לאורך אלפי שנים. התבוננות על נביאיו ועל כח ההשרדות של עם ישראל, המוסר והצדק שעם ישראל הביא לעולם והערכים הנעלים שהתורה הולכת ומנחילה למציאות. כל אלו גורמים לאמון בכך שחוקים אלו הם בעלי יסוד אמיתי ויש בכוחם להביא את עם ישראל ומתוך כך את האנושות כולה, לשלמות והרמוניה שתלך ותתגבר עד שהמציאות תבוא לשיא מיצויה.

גם אדם שעדיין לא רכש את הקשר הפנימי לתורה ואין בתוכו וודאות פנימית בנוכחותה, ראוי לו להביט על המציאות ולראות את הפעולה המוסרית העמוקה שעשו ערכי התורה ועם ישראל בעולם, ומתוך כך לכבד אותה ולהעריך את התוכן הגנוז בחוקיה. לאחר שהוא יחוש קשר לתורה ויתנסה בה, הוודאות הפנימית של המנוחה וההרמוניה שנוטעים חוקי התורה באדם ילכו ויגדלו בתוכו, והוא יגיע גם לשכנוע פנימי ועמוק יותר.

הרב קוק טען שהסיבה המרכזית לכפירה בדורנו היא שעזבנו את "נשמת התורה", כלומר שקיום המצוות הפך להיות דבר חיצוני של סדרת פעולות מכאנית ועם ישראל לא עסק מספיק במשמעות הרוחנית והפנימית של המצוות. כפירת הדורות האחרונים לא נובעת מקטנותם ותאוותם של הכופרים אלא דווקא מגדלות הנפש שלהם, אנשי הדור דורשים רעיונות גדולים וחיבור עמוק לתוכן מוסרי וערכי ולא מסתפקים בעשייה המצומצמת והקטנונית של ההלכות באופן חיצוני.¹¹ לכן הדרך להחזיר את עם ישראל לדרך התורה והמצוות היא לתקן את עצמנו, להיות מחוברים יותר לתוכן הרוחני של המצוות ולהעמיק במשמעות האמונה ותפקידה בניהול החיים שלנו. לאחר שהעולם הדתי יבסס בתוכו עבודת ה' משמעותית יותר, ממילא יראה לעין התוכן המוסרי והנעלה של כל המצוות וכל עם ישראל ירצה להתחבר לכך.

¹¹ להרחבה: ספר "אורות התורה", איגרת תפ"ג של הרב קוק.

אקולוגיה ומוסר

פרק זה מראה שתפיסת האמונה של הרב קוק מביאה לתרבות אקולוגית שמכבדת כל פרט במציאות ושואפת לאיזון המערכות האקולוגיות בעולם.

המציאות כולה מתחילה מאי סדר גדול, אך היא הולכת ומתעצבת, הולכת ומסתדרת למערכת אקולוגית של מקורות מים, צמחים, בעלי חיים ובני אנוש. הסדר וההרמוניה האלו בין חלקי המציאות הם התשתית המוסרית של המציאות כולה. לכן אמונה היא להתחבר לכל התהליך העצום של שכלול המציאות, שהולך ונוצר לאורך מיליוני שנים ואנו נקראים להיות חלק ממנו.

כפי שהסברנו האמונה באלוהים לפי הרב קוק היא לחוות את המציאות כולה כדבר אחדותי שנובע ממקור אין סופי וחותר לשלמות גדולה. **להאמין פירושו להכיר** שישנו במציאות פן שואף ומתעלה ללא סוף. מטרת היהדות היא ליצור חברה שרואה לפנייה חזון לשינוי יסודי של כל המציאות שקיימת לפנינו, ליצור עולם בעל אחדות והדדיות מלאים. השאיפה הזו צריכה להתפשט אפילו על בעלי החיים, הצמחים והדומם, הכל מזינים ומקדמים זה את זה, האדם, בעלי החיים, הצמחים והסלעים, כולם יכולים ללכת ולהתרומם, להיות יותר משכילים ויותר שלמים.

מעמד הר סיני היה אירוע של חזון, של מראה העולם העתידי בשיא כוחו ואיזונו, מעמד זה הוביל את עם ישראל לצרוב בתוכו סדרות רבות של מעשים יום יומיים שלא יתנו לאותה שלמות להישכח, שיפנימו בתוך שגרת חיי האומה את החזון העתידי העצום שלה. רבות מן המצוות אינן מובנות לנו דווקא בגלל שהן מדברות על שלמות עליונה כל כך שקשה לנו לדמיין במצבנו הנוכחי. שלמות של יחס מוסרי וחומל אפילו על הדומם שכביכול איננו מרגיש דבר.

המצוות שניתנו בהר סיני גורמות לנו לרכוש כבוד לעולם ולשנות את היחס למציאות, לצמחים ולאדמה שהאדם מנצל ללא הרף. לדוגמא, באיסור שעטנז אנו מכירים בזכות הכבש על הצמר שלו ולכן אנו מבדילים בין צמר שנגזל מן הבהמה לבין בגד עשוי מן הצומח שלא חש שגזלו אותו, באיסור בשר בחלב אנו מכירים בחוסר הצדק של הריגת בעלי חיים למען אכילתם ולכן אנו מבדילים בין הבשר שנוצר בנטילת חיים לבין חלב שמבטא נתינה וחסד דווקא. כיסוי הדם מבטא בושה מלקיחת חיי הבהמות ולכן אנו מכסים את דמה לאחר השחיטה. באופן זה מצוות רבות מכוונות אותנו לשלמות מוסרית ורוחנית עתידית, דווקא

דרך מעשים יום יומיים שמחלחלים אל הנפש גם בלא ידיעתה ומזככים את החברה לאורך מאות ואלפי שנים.

דוגמא מרכזית למצווה שנועדה לצרוב בתוכנו מצב עתידי ושלם יותר של המציאות, היא השבת: כל יצירה אנושית היא כח עזר שנועד לחפות על הפגמים במציאות, הבגדים נוצרו כיון שיש חום או קור מזיקים, הבתים נוצרו כיון שהרוחות והגשם מפריעים לאדם, הבישול נוצר כיון שאין מספיק מזון ראוי לאכילה טבעית וכן הלאה. כל המצאה נועדה כדי לחפות על פגם וחיסרון שזקוק לשיפור. אך בחזון העתידי אנו שואפים דווקא לעולם מושלם שאיננו זקוק לפתרונות מלאכותיים.

איסורי המלאכה בשבת נועדו כדי לומר שיש בעולם פוטנציאל לאיזון, יש בעולם יכולת לשמור ולקיים את כל הברואים באופן מושלם, ללא התערבות מלאכותית של האדם. הטמפרטורה יכולה להיות מתאימה לגוף האדם בארצות מסוימות, השיחים והעצים יכולים לתת מחסה מושלם כאשר הם צומחים כראוי, הפירות יכולים לצמוח באופן טבעי ולהזין את האדם ללא צורך בבישול ועבודת אדמה. יש בכח העולם לתת פיתרון לכל צרכי האדם, ללא צורך בטכנולוגיה ופתרונות מלאכותיים, שגם גורמים נזק, כגון זיהום אוויר ושיבוש המאזן האקולוגי. אמנם כיום אנו במצב חסר שדורש שימוש בטכנולוגיה ועיבוד המציאות, אבל אסור לשכוח את החזון העתידי, לכן השבת נקראת "מעין עולם הבא", מעין העולם המתקן שאנו שואפים אליו, אנו חיים יום אחד בשבוע במצב העתידי שבו אין צורך כלל במלאכות ושינוי המציאות.

מטרת התורה היא להגביר את תודעת המוסריות החבויה באדם ולעורר אותו לעוד ועוד שאיפות מוסר ויושר שימלאו את המציאות. עד למצב שבו המציאות כולה תשתנה עוד יותר ותיהפך לרוחנית יותר, במדרגות הגבוהות האדם לא יהיה זקוק לאכילה ושתיה בשביל לקיים נפש דקה ומופשטת, בעל החיים יהיו מחונכים ואולי יוכלו כבר ללמוד לפרנס את עצמן ולהקים מערכות משוכללות יותר. הצמחים ינועו ויהיו בעל תודעה מסוימת, הכל יפעל מתוך רצון להיות יותר שלם ויותר קרוב לשלמות האלוקית האין סופית.

מעבודת ה' היא הדאגה והחשיבה על הרמוניית החיים בעולם, איזון הנכון בין המערכות האקולוגיות, חמלה מוגברת כלפי בעלי החיים, דאגה לאזורי מחיה למינים נכחדים, צמצום השימוש בטכנולוגיה שהורסת מערכות אקולוגיות וחשיבה על היקום כולו כמכלול שצריך לאזן את צרכיו ומשאביו באחדות מלאה.

החידוש של היהדות הוא שהחשיבה האקולוגית איננה מתחילה ונגמרת באדם ובטובתו, אלא היא חושבת באמת על כל היצורים וכל מערכות הבריאה ורואה אותם כמכלול שלם שצריך ללכת ולהתקדם ביחד. לנו כבני אדם יש אחריות על כל המציאות והאמונה באלוקים היא הביטוי הנשגב והמלא ביותר לאותה אחריות, בצורך להביא את העולם למצבו האלוקי השלם, ללא זלזול בשום חלקיק חומר ובשום פיסת חיים, הכל צריך להצטרף ולהתאחד במערכת אחת גדולה ומאוזנת. משמעות היות האדם מאמין איננה רק מחילה אלוקית לחטאיו או התבודדות מנותקת ביער, האמונה היא קודם כל אחריות, כלפי עצמו, כלפי החברה וכלפי הברואים כולם, בכל מקום שהם.¹²

¹² להרחבה: מאמר "חזון הצמחונות והשלום" ומאמר "טללי אורות" של הרב קוק, מאמר "אחדות המציאות השלמה" של הרצי"ה.

בחירה חופשית

בפרק זה נתמודד עם שאלה פילוסופית יסודית בעבודת ה', אבל מתוך שאלה זו ננסה להבין גם מהי תפיסת הרב קוק בנוגע להשגחה האלוקית ולקשר האלוקי של הקב"ה עם העולם.

שאלה פילוסופית ידועה היא האם יש סתירה בין עקרון הבחירה החופשית לבין עיקרון ההשגחה שבו ה' יודע כל מה שנעשה בעתיד? כפי שראינו יסוד טענתו של הרב קוק הוא שהאלוקות אינה מופיעה כגורם חיצוני אשר יודע את המתרחש מבחוץ, אלא שהמציאות כולה היא הופעה של האלוקות אלינו. לפיכך הידיעה האלוקית איננה דבר חיצוני לעולם אלא עצם הסדר של המציאות, האדם פועל בתוך הסדר הזה ויכול לבחור מצדו בטוב או ברע, אבל סדר המציאות לוקח את מעשי האדם אל המקום המתאים של הופעת האלוקות וההרמוניה המדויקת, ומוביל את כל מעשיו אל הטוב. סדר המציאות לא מונע מן האדם לבחור, אלא מסדר ומאזן את המציאות כדי שאותם בחירות יובילו אל המקום שאליו הם צריכות להגיע בשביל הופעת הטוב המוחלט. כמו שהקיבה בגוף האדם מכילה חומצות רעילות מאוד, אבל הן נלקחות למקום שיש בהם תועלת בשביל לעכל את חומרי המזון.

ההשגחה האלוקית איננה החלטה של שליט מתבונן מבחוץ, אלא האופן שבו הבריאה מתאימה את עצמה לאחדות האלוקית שצריכה להופיע בעולם. תפיסה זו של ההשגחה האלוקית מאפשרת מבט אחר על מושג השכר והעונש, האדם איננו מקבל עונש על מעשיו מתוך ידיעת גורם חיצוני שמחליט להעניש אותו, אלא עצם בחירותיו הרעות גורמות לחוסר התאמה בינו לבין המציאות האלוקית שסביבו ומסתירות ממנו את מקור השלמות האלוקית של המציאות. גן עדן וגיהנום אינם מקום חיצוני לנפש, אלא הסבל או האושר שנגרם לאחר שהנפש מתנתקת מן ההסתר של הגוף וחווה את ההתאמה, או חוסר ההתאמה, שלה אל השלמות האלוקית לאחר התנתקותה מן הגוף. כלומר השכר והעונש הם תוצאה טבעית של חיבור האדם למגמה של המציאות.

העובדה שעם ישראל מתאים את עצמו להרמוניה הפנימית שהמציאות שואפת אליה, יוצרת מצב שאומה זו שורדת זמן רב יותר משאר האומות, כלומר מושגחת יותר. העובדה שאדם מתנהג באופן הרמוני ומאזן על פי הכוחות האלוקיים שמהווים את העולם, יוצרת השפעות חיוביות על מצבו, שאנו קוראים להן "שכר". השכר הוא חלק ממבנה המציאות כהופעה של האלוקות, ולא החלטה שרירותית של גורם חיצוני עליון.

לפי הסבר זה ניתן להבין שהידיעה האלוקית איננה סותרת את בחירת האדם, ידיעת ה'

נובעת מטבע המציאות שהולכת ומתעלה ומגלה את מקורה האלוקי, בתוך ידיעה זו כלולים גם המעשים של כל בני האדם שהולכים אל הטוב השלם. הבחירה, לעומת זאת, נובעת מתחושת הפרט את עצמו כישות נבדלת ובוחרת. כשם שרכבת נוסעת סוחבת קדימה את כל חלקי קרון, כל חלק חש שהוא נע קדימה או אחורה לפי רצונו, אבל הרכבת כולה נמצאת במסע כללי לעבר התחנה הבאה. האלוקות מובילה את מגמתו של העולם על כל פרטיו, אבל זה לא מונע מכל פרט לחוש שהוא בוחר לעשות טוב או רע במעשיו, אף על פי שבראיה האלוקית הכוללת אין העולם נפגע או מתעקב בגלל בחירה זו, שכן גם הרע וגם הטוב מובילים לאותה מטרה כללית של השלמות, שאליה נע העולם.

האדם בכל מעשיו לעולם מבטא את האלוקי שבמציאות, אך הוא בוחר האם להאמין ולהיות מודע ושותף לגילוי זה, או לחטוא ולעשות זאת באופן מאולץ ובלתי מודע. הבחירה משפיעה על השותפות הרצונית של האדם בלבד, ולא על הכיוון השלם והמוחלט שאליה המציאות מתקדמת.

לפי הסבר זה עיקר הפגם של החטא איננו עצם המעשה, אלא בעיקר השפעתו על תודעת האדם והתרחקותה מן ההרמוניה והשלמות האלוקית של העולם. זו הסיבה שהאדם יכול לעשות תשובה ולשנות את המודעות שלו כלפי אותם מעשים שעשה, וממילא הוא מתקן את מה שנעשה בעבר, אף על פי שהמעשה עצמו לא השתנה. נהג הקטר יודע להיכן הרכבת מתקדמת, אך נוסעי הקרונות יכולים להחליט האם להביט מן החלונות ולהיות שותפים לכך, או להסתגר בתוך עצמם ולחשוב שהם עומדים במקום.

לפי הרב קוק ישנם שתי תודעות מקבילות לאדם, תודעת הבחירה שבה הוא חש עצמאי ובוחר ותודעת הידיעה שבה הוא מוסר את עצמו להשגחה האלוקית המוחלטת. תודעת הבחירה של המבט הפרטי חשובה כדי שהאדם יקח אחריות על מעשיו ויתאמץ להתנהג באופן חיובי. תודעת הידיעה של המבט הכללי נותנת לאדם את האמון בטוב שבמציאות וביכולת לתקן ולהשתפר גם אם חטא ונפל. האדם שמכיל בתוכו את שתי התודעות, הפרטית בעלת הבחירה והכללית שיוודעת שהכל מובל לטובה, מסוגל להיות שרוי במאמץ תמידי לקדם את המציאות מצד אחד, אך גם באמון ושקט נפשי ש"לא עליך המלאכה לגמור" וגם אם יכשל, בסופו של דבר ילקחו כל מעשיו אל הטוב השלם המוטבע במציאות.¹³

¹³ להרחבה: אורות התשובה פרק ט"ז פיסקה א*, אורות הקודש חלק ב' מאמר רביעי "הטוב הכללי".

חזרה בתשובה

בפרק זה ננסה להסביר את רעיון התשובה אצל הרב קוק. רעיון התשובה הוא חלק מתפיסת המציאות כולה אצל הרב קוק, לכן כאשר מבינים מהי ידיעת האמונה וכיצד הרב קוק תופס את קיום העולם, ניתן להבין שרעיון התשובה הוא חלק יסודי מאותו מבנה.

נשאלת השאלה: כיצד יכול האדם לחזור בתשובה ולשנות את מה שקלקל כבר בעבר? כפי שראינו לפי הרב קוק האמונה היא לדעת את המציאות כדבר בעל מקור כח אין סופי שנותן לה חיים וקיום, תוך הבנה שאנחנו בעלי הכרה מוגבלת ולכן איננו נפגשים עם המציאות האלוקית עצמה שבמקור המציאות, אלא עם הגילויים שלה אלינו, שהם כלל המציאות על כל רבדיה, החומר, הדמיונות, הרצונות והמחשבות, כולם הופעות מסוימות של ההוויה האלוקית.

המחשבה היהודית אומרת "כי לא יראני האדם וחי" אין לנו מגע עם האל עצמו, אבל ביכולתנו לחוות את ההופעות שלו אלינו, דרך המציאות, דרך החיים, דרך כל ההכרות, החושים והמחשבות שבתוכנו. המטרה של האדם היא להיות מודע להופעות האלו ולהבחין באור האלוקי המופיע בהם. לברר את אותם גילויים שבאים אלינו כדי למצוא בהם הופעה יותר גדולה של הנוכחות האלוקית, שלעולם תהיה נסתרת ברובה מאיתנו ותופיע אלינו רק באופן חלקי¹⁴.

האמונה היא לדעת את המציאות כולה כהופעה של האלוקות לעיני האדם, רשמים אלוקיים מופיעים אלינו בתור חפצים, רעיונות ודמיונות. כל מה שאנו נפגשים אתו זו האלוקות בלבושים שונים ומשונים, הכל מכיל חיות והופעה של כח אלוקי שלם ואחדותי. גם הרע הוא הופעה אלוקית, המציאות כולה מכילה איזון עדין בין כל הכוחות והרמוניה מושלמת, בטווח של אלפי ומליוני שנים כל מעשה הוא בורג קטן במערכת העולמית הכללית ולכל פעולה ומעשה יש תכלית חיובית בתמונה הכללית של העולם.

מתוך הבנה שגם היסטוריה כולה היא תהליך אחד גדול, האדם הולך ומגביר את האמונה שלו שבטווח ארוך המעשים כולם נלקחים למקום שבו הם צריכים להיות ולהשפיע באופן חיובי בגלגולים שונים על המציאות. הדבר המרכזי שבו השאיר הבורא מקום לקלקול או תיקון הוא הרצון ולא המעשים, הרצון הוא הדבר שיכול להיפגם מן הבחירה האנושית,

¹⁴ עקבי הצאן, מאמר "דעת אלוהים".

לכן תיקון הרצון מתקן את הפגם שנעשה בחטא ואילו המעשה של החטא נשאר חלק מן ההשגחה האלוקית המושלמת שלוקחת הכל לטובה בגלגולים שונים.

האדם נוטה לשקוע ברצון הפרטי שלו, בצרכי היום יום והיצר, הרצון הזה משכיח ממנו את העובדה שהמציאות כולה קשורה באופן אחדותי, כל פרט מחובר לפרטים האחרים ויש הרמוניה וקשר בין כולם, החטא הוא מצב שבו אדם שקע באותם רצונות פרטיים ולא התאים את עצמו להרמוניה הכללית של העולם, לכן עליו לתקן את אותו רצון ולהחזיר את המודעות שלו לאופן התקין והאמתי שבו העולם קיים.

הרב קוק מדגיש שהחזרה בתשובה עוסקת ברצון, לא במעשים, המעשים והחומר לעולם יכולו בתוכם הופעה אלוקית שלמה ללא קשר למעשי האדם. אבל הרצון הפרטי והאגואיסטי הוא הדבר שבו צריך לחולל שינוי. אדם שרצה באופן קטן ומצומצם גרם לכך שישקע בפרטיותו המצומצמת, לכן עליו לערוך חשבון נפש ולחולל בתוכו תהליך של הגדלת הרצון והפיכתו לאדם שרוצה באופן כללי הרמוני יותר. שינוי הרצון הוא המגמה והמסקנה של תהליך התשובה ואם אדם הצליח באמת לשנות את רצונו, תיקן בכך את הפגם שעשו חטאיו¹⁵.

החטא איננו הסיבה לבעיה אלא הסימן לכך שיש בעיה רצונית עמוקה בנפש החוטא, לכן אדם שחטא בשוגג לחלוטין, איננו צריך לחזור בתשובה ואין אנו דורשים ממנו כפרה, שכן הרצון שלו לא היה מעורב בחטא וממילא הוא לא חולל שום פגם (למעט אדם שפעל ברשלנות מסוימת שמבטאת פגם גם ברצונו, כגון רוצח בשגגה שגולה לעיר מקלט). המציאות עצמה לעולם נשארת בשלמותה, רק הרצון האנושי, יכול להיפגם על ידי הפיכתו לגס ואגואיסטי יותר, או להיתקן על ידי הרחבת הצינור והפיכת הרצון של האדם בחזרה לכללי ובעל רצון להטבה למציאות, זאת היא "קרבת אלוהים" וזו משמעות התפילה והמצוות.

היכולת להתחבר לרצון מעודן ששואף להטבת כל המציאות, דורשת מן האדם להפוך לאדם כללי, זאת אומרת להתעלות מעל פרטיותו והאגו, לחוש את המגמה הכללית של המציאות. המציאות כולה חוזרת בתשובה, המציאות כולה מלאת רצון להשתכלל ולתעלות, האדם הכללי חש את היותו חלק, פיסה במארג היקום, אבר בישות גדולה ורצונו הוא חלק מרצון אדיר הפועל במציאות.

¹⁵ אורות התשובה, פרק ט"ז, א 1.

התשובה היא דבר שמח. אדם שמודע לכך שהוא חלק מרצון כלל עולמי מבין שכל צרותיו וקשייו הם חלק זעום מטוב כללי שהולך ומתרחש בעולם. חזרה בתשובה היא חזרה לחיים האמיתיים, לחיים מלאי שייכות לכלל המציאות. האדם מבין שבעת החטא הוא פעל כאטום בודד בעולם וכעת עליו להרחיב את מבטו, להתעלות לרצון כללי ומקיף יותר, לרצות אחרת את חייו ולראות את כל המציאות בפרספקטיבה גדולה וכללית יותר, שאיפותיו משתנות, והוא מתמלא בשמחה על שלמות ששוררת סביבו. מעתה החטא שהיה כל כך מפחיד הופך להיות מעשה שפל ושולי בתוך מרחבי החופש של הרצון העולמי.¹⁶

ביטחון התשובה הוא חלק מרכזי בתהליך התשובה, אדם מיואש חסר כוחות חיים וממילא נגרר לחטא פעם נוספת. אדם שמח, הבטוח בתשובתו, יכול למצוא בתוכו את הכוחות להתגבר ולשוב בתשובה. אין מדובר במשימה קלה, חלק ניכר מפעולת החטא היא היאוש והתסכול מכך שחטא. לפיכך האמון בכך שהמעשים אינם העיקר אלא הרצון, התודעה המתקנת שהאדם הוא חלק מרצון כללי יותר של האומה והאנושות, היא הדרך היחידה לקבל את ביטחון התשובה. אדם ששומר על שמחה ויצירה, על אמון בעצמו ושייכות למכלול המציאות, יכול לגרום לעצמו להתרומם משברי החטא ולחזור לדרך הישר.

התשובה הראשית היא שישוב האדם לעצמו, לא לעצמו המצומצם של רצונותיו הפרטיים, אלא לאלוקי שבו, לרצון הכללי ביותר והעליון ביותר שרוצה בטובת כל היקום וכל הברואים. אדם ששב במעשיו בלבד ואת רצונו לא שינה עשה תשובה של רמיה, עיקר התשובה היא מהפכה של אישיות, הכל מהווה חלק משאיפת המציאות לבוראה, ממגמת האנושות הכללית שחותרת לשלמות הרצון.¹⁷

הרב קוק הדגיש את סוד האמון בקלותה של התשובה, יצר האדם מפתה אותו להתייטר בנפתולי החטא, להישאב למעגלי האשמה עצמית וחוסר ביטחון, ליפול לתהומות היאוש. עיקר תהליך התשובה הוא קודם כל לבנות תודעה של אמון בחיים, באומה, בעצמו, לחזור ולהיות חלק מן הכלל, חלק מן המציאות, לצאת ממיצרי האגו והפרטיות ולהתחבר לרצון האלוקי של הטבה לכל הברואים.¹⁸ קלותה של התשובה פותחת את האדם להאמין ברצון הלאומי והעולמי השורה בתוכו ומאפשרת לו לחזור לחיים, לראות את המציאות בפן הרחב האמיתי שלה, מלא הטבה והתעלות.

¹⁶ אורות התשובה, פרק ט', א.

¹⁷ אורות התשובה, פרק ט"ו, י'.

¹⁸ אורות התשובה, פרק י"ד, ד, ד, טד.

החופש בעבודת ה'

פרק זה מהווה השלמה לתפיסת עולמו של הרב קוק, הוא נובע מרעיון האמונה וידיעת המציאות כמערכת אחדותית שיונקת מן השלמות האלוקית עוד ועוד כוחות חיים והתפתחות, החופש הוא החזון העתידי של הרב קוק, חזון שנועד להיות דגל ומטרה לאנושות, הרב קוק בא להציג חזון גדול שירומם את עם ישראל ואת האנושות להתאמץ ולהתקדם.

מה משמעות החופש אצל הרב קוק ומדוע הוא חשוב? כפי שהסברנו האמונה היא ידיעת המציאות כדבר בעל מקור אלוהי מושלם ואין סופי, העצמות האלוהית היא מה שעומד בבסיס המציאות והאדם נפגש עם הגילויים של המציאות האלוקית לרשמי החושים וההכרות שלו. השלמות האלוקית שולחת אלינו ניצוצות קיום בדמות העולם כולו הסובב אותנו.

עניין האמונה הוא לחוות שכל מה שאנו נפגשים איתו הוא שיקוף וגילוי של מהות גדולה ורחבה יותר, מהות אחת שלמה והרמונית שעומדת בבסיס כל המציאות ונגלית אלינו בתור מציאות עולמית כללית¹⁹, ככל שאדם מתקן את מידותיו ורצונו, ככל שאדם הופך את עצמו ליותר הרמוני בכוחות חייו ומאזן את נפשו, כך הוא יכול לחוות שישנה מציאות שלמה ואחדותית שמחיה את העולם ומקדמת אותו לשלמותו.

אדם בעל נפש מסוכסכת ופירודית, שחי את תאוותיו ומאוויי החושים הפרטיים בלבד, חווה רק את השטח החיצוני של המציאות ולא יכול להבין מה עומד מאחוריה, ככל שהאדם והאנושות ירצו את טובת החיים, ישאפו אל האחדות והשלום של העולם, יאזנו בין כוחות האנושות הנפש והחברה, כך תלך ותתגלה הידיעה פנימית שיש כח האחד שעומד מאחורי הדברים ומחייה את כולם.

בעקבות תפיסה זו יש להבין שהחופש עליו מדבר הרב קוק הוא החופש האלוקי, הכח האין סופי שעומד מאחורי המציאות, היכולת להתעלות ולהתקדם ללא גבול. הבעיה נמצאת בכך שהאדם חוסם את עצמו בפני החופש האלוקי ומצמצם את אישיותו לפן מצומצם בלבד של המציאות שנגלית לעיניו וחושב שזה כל מה שיש. מטרת היהדות היא להביא את החופש השלם לעולם, כלומר לפתוח את התודעה שלנו לדעת את המציאות כבעלת מקור אין סופי ושלם.

¹⁹ תודה לאבי מורי, הרב גלעד שטראוס, על ההגדרה הזו.

העולם שנגלה לעינינו מלא באין ספור מגבלות. ההכרח מקיף את האדם באופן רחב כל כך שהוא כבר לא חש שמדובר בצמצום, כמו אסיר שנולד בבית הסוהר וכלל לא מבין שיש עולם רחב יותר מעבר לחומות. אנחנו נולדים בתוך הכרות החושים שלנו ולכן לעיתים ברור לנו שאופי המציאות המצומצמת והחסרה, הוא המצב הטוב והרגיל ואין לנו אפילו אופק של שאיפה לשינוי.

האנושות כולה שבויה בתודעה מדעית של רשמי החושים והכרות מצומצמות. תודעה של עולם המרוכב מעשרות מליארדי פרטים העומדים לעצמם ללא קשר בין אחד לשני, תודעה השבויה בתחושה שכל מה שיש זה עולם חומרי מפורד בעל כוחות מוגבלים. האדם חווה את המציאות כדבר חומרי מצומצם ואזיקי החומר עוטפים אותו בלי שירגיש בהם.

העובדה שהרצון שלנו מצומצם הופכת את החברה שלנו לחברה מצומצמת, לא ניתן להביא את האדם ואת החברה לשלמות גדולה יותר לפני שבונים בה תודעה ורצון לאותה שלמות. תפקיד האמונה היא לשחרר את האדם, לא שחרור פיזי אלא שחרור התודעה, לתת חופש ליכולת של האדם לרצות בטוב ולחוש חלק מעולם רחב ועוצמתי הרבה יותר ממה שהכרות החושים המדעיות נותנות לנו. רק חברה שתבנה בתוכה שאיפה למוסריות אדירה, רצון עז להפיכת החיים למשהו הרמוני ושלם, תוכל להתקדם לעבר מטרה זו.

תפקיד היהדות ליצור בעם ישראל בסיס תודעתי אחר, תודעה שמעמידה במרכז הווייתה את השאיפה לאחד את המציאות, להקים אומה שכל רצונה הוא להביא את הטוב והשלמות לעולם, תודעה שמבינה שישנה אפשרות לרומם את חוקי החיים, ליצור מצב שלם והרמוני, לרצות את הטוב והשלם, לפרוץ את האגו והחלקיות ולהפוך את עצמנו לממלכת כהנים, למקום שבו ישנה קדושה, למקום שבו ההרמוניה האלוקית חודרת לתוך המציאות וגורמת לה להיות יותר מוסרית, יותר אחדותית, יותר שואפת אל הטוב.

החופש הוא הקיום האמתי של המציאות, העולם מלא חופש, מלא תנועה, השעבוד ליצרים והאגו הפרטי מסתיר מאתנו את החופש הגדול יותר שקיים במציאות, החופש להתעלות ללא גבול, ללכת ולהשתפר, ללכת ולרומם את כוחות החיים של העולם להרמוניה, אחדות ושלום פנימי שיעצים את כל הכוחות ללא סתירה וללא מאבק בניהם.

מטרתו של עם ישראל הוא לבנות לאנושות אופק שאיפות גדול ורחב יותר, ידיעה והגברת האמון שהמציאות נובעת משלמות אלוקית. מאחורי מסתרי החוקים וההכרח עומדת שלמות אין סופית, חופשית, משוחררת, שעלינו ללכת ולגלות.²⁰

²⁰ להרחבה: המאמר "חירותנו" בתוך מאמרי הראי"ה, עולת ראי"ה ח"ב ענייני פסח.

מופתים וכוחות על טבעיים

הגמרא ודברי חז"ל מלאים בהתייחסות לכל מיני כוחות על טבעיים, האם יש חובה דתית להאמין בקיומם של שדים וכוחות רוחניים או שיש להבין זאת באופן שונה? האמונה לפי הרב קוק היא האופן שבו האדם תופס את המציאות כולה, בעקבות גישה זו הרב קוק טוען שההשגחה האלוקית פועלת ללא צורך בניסים, מופתים וחריגה מן הטבע.

כפי שהסברנו, האמונה היא לדעת את המציאות כבעלת מקור אין סופי ואת האופן האחדותי שהולך ומתעלה שבו פועלת המציאות, הידיעה פנימית הזו איננה טוענת שה' מתערב בעולם בפתאומיות כדי לאחד אותו, אלא שאלוקים יצר את הטבע וחוקיו **מלכתחילה** באופן שבו המציאות מצד עצמה, ללא צורך בניסים ומופתים, הולכת ומתקרבת לשלמות האלוקית, הולכת ומשתכללת, הולכת ופורצת את גבולותיה.

הרב קוק מסביר שהתפיסה הנכונה היא שה' יצר את העולם כך שהמציאות "משגיחה" על עצמה בעצם טבעה, לכן הקישור של האדם לאלוקים מגיע כאשר הוא מעמיק במבנה הטבע עצמו שמכיל בתוכו את המגמה האלוקית²¹. היהדות איננה מנסה לברוח מן המציאות החומרית והטבעית אלא להעמיק בה ולראות את משמעותה ואת המגמות העמוקות של מוסר, יושר, אחדותיות והרמוניה שהולכים ומתגברים בתוך הטבע עצמו, לאט לאט, לאורך אלפי ומיליוני שנים.

אדם שמנסה להתחבר דווקא לכוחות שמעבר לטבע, פועל בעצם נגד הרצון האלוקי כיוון שה' מנהל את המציאות **דרך הטבע**, אמנם התהליכים של הטבע הם יותר ארוכים ומעורפלים, אבל זה האופן שבו ה' משגיח על עולמו ולכן איננו צריכים לשנות את הטבע או לצפות לנס, אנו רוצים להיטיב את המציאות ולשכלל אותה ומאמינים שהטבע כולו הוא בעל מגמה חיובית שנועדה לכך.

אמנם יש ניסים שמתוארים בתורה, אבל הרב קוק מסביר שישנם מצבים נדירים שבהם הצורך של המציאות להתקדם ולהתעלות דחוף כל כך, שנוצרת מעין "מוטציה", מעין שינוי מהיר ופתאומי, שנראה לנו כנס החורג מהחוקים, כך ביציאת מצרים ובמעמד הר סיני היה העולם במשבר עצום ונזקק לקפיצה אדירה של יצירת עם ישראל באופן פתאומי ומהפכני, לכן התחולל שינוי אדיר בהתנהגותו הרגילה של הטבע, אבל אלו הם מאורעות יוצאי דופן שאינם הצורה הנכונה של המציאות. הדרך הנכונה היא דווקא בשכלול האיטי והסבלני של

²¹ שמונה קבצים, קובץ ז', פיסקה ל"ה.

הטבע הרגיל, דרך חוקיו והאקראיות הרוחשת בו. אדם שמצפה לנס הוא קטן אמונה, אדם שפועל דרך הטבע ואיננו רוצה נס, הוא המאמין הגדול שמביט על הטבע ורואה בו את אלוקים, כיון שהוא מביט על אקראיות הטבע וההיסטוריה ומבחין בהרמוניה והסדר הכללי המתקדם, בתוך החוקים הטבעיים והאקראיים לכאורה²².

כאשר אדם מתפלל הוא לכאורה מצפה לנס, אך האמת היא (כפי שהוסבר בפרק על התפילה) שהבקשה היא אמצעי לכך שהאדם עצמו ישתנה. דרך בקשת הצרכים שלנו אנו זוכרים ומגבירים את הקשר בנינו לבין הרצון האלוקי השורה בעולם, התפילה פועלת דרך כך שהאדם הופך להיות מתאים יותר אל האחדותיות וההרמוניה העולמית וההתאמה זו גורמת למציאות להגיב באופן יותר חיובי והרמוני גם עם פרטיותו ומילוי בקשותיו.

הרב קוק אומר שניתן להסביר שתיאור השדים והרוחות המופיעים בגמרא, אינם ישויות על טבעיות, אלא ביטוי ומשל לתודעות שליליות אשר פועלות במציאות. ישנם תודעות שליליות שגם להם מבנה מסוים ותהליכי פעולה מסוימים אשר גורמים נזק ופירוד למציאות. תודעות אלו הם הדבר שלו קוראים חז"ל בשם שדים ורוחות, הם פועלים במציאות ושואפים לפירודה והחרבתה ואילו תודעות חיוביות והרמוניות הם המלאכים שגורמים לשיפור המציאות ותיקונה²³.

לדוגמא, הגמרא מדברים פעמים רבות על שד של "זוגות" אשר מזיק לאדם אם הוא עושה דברים באופן זוגי, בגלל שד זה אומרת הגמרא לא לאכול או לשתות דברים בזוג אלא במספרים לא זוגיים. הרב קוק מסביר שעניין הזוגות הוא משל לראיה המפורדת שמחלקת את הטוב והרע זה מזה. פירוד זה עלול להתעורר באדם כאשר הוא עושה דברים בזוגות ולכן יש להימנע מכך, כיום איננו חושבים באופן כזה ולכן פוסקים רבים אומרים שאין לחשוש לזוגות בימינו²⁴.

דוגמא נוספת היא עין הרע, הרב קוק מסביר שעין הרע קשורה לתופעה של לחץ חברתי, אדם שאיננו נאמן לעצמו ופועל לפי רצון החברה ושאיפותיה מושפע מעין הרע. לכן כאשר אדם חושף את הצלחתו לחברה הוא גורם לשעבוד רצונותיו לרצונות החברה, וכאשר הוא מביט על הצלחת הזולת הוא משפיע עליו מרצונותיו ושיפוטו²⁵. כדי שנהפוך לחברה יותר

²² עין איה, שבת א', פרק שני, פיסקה קצ"ה.

²³ עין איה, ברכות ב', פרק שביעי, פיסקה נ"ג.

²⁴ עין איה, ברכות ב', פרק שביעי, פיסקה נ"ו – נ"ז.

²⁵ עין איה, ברכות ב', פרק תשיעי, ס"ג – ס"ב.

אותנטית שנאמנה לעצמה, עלינו להימנע מלהביט על הזולת ולשפוט אותו וכן להצניע את הצלחתנו כדי לא להיות מושפעים מדעת החברה עליה.

היכולת לפתור חלומות מוסברת על ידי הרב קוק בכך שאדם שחולם חלום מושפע מאין ספור מגמות רוחניות, חברתיות ופסיכולוגיות שקיימות במציאות, בתוכם יש דברי שקר אך גם דברים בעלי תוכן אמיתי. מצד שני אדם שפותר חלומות גם משפיע על האדם החולם לקבל את פירושו, ישנה השפעה פסיכולוגית של פותר החלום על החולם, שגורמת לחולם לקבל את פירושו החלום ולנהוג לפיו. לכן אומרת הגמרא שהפיתרון של החלום קשור גם לאופן שבו יפתרו אותו.²⁶

במסכת ברכות מופיע סיפור שבו אדם מוצא רמז לחטאיו באות שנמחקה מן התפילין שלו. הרב קוק מסביר שיתכן שישנה השפעה של מעשי האדם על חפציו, כתוצאה מכך שכל מעשה בעולם הוא חלק מאין ספור השפעות רוחניות וחומריות שפועלות עליו. כשם שאדם שאומר מילה מבטא בכך את המחשבה שעומדת במוחו, כך אדם שעושה פעולה מסוימת של כתיבה או יצירה, מבטא בכך את אישיותו ומצבו הרוחני. כאשר נכתבות התפילין או כאשר מתרחש מצב מסוים, הוא קשור לאופן הרוחני של האדם הפועל, ויתכן שפגם באישיות האדם הפועל גורר אחריו גם פגמים מסוימים במעשיו וחפציו. כאשר אדם כותב תפילין יתכן שמה שיכתוב יהיה פגום בהתאמה לאופן שבו האישיות שלו חסרה. לא מעשי האדם נפגמו כתוצאה מהפגם במזוזה, אלא המזוזה נפגמה כתוצאה מכך שבעליה פגום. לכן השינוי שאדם צריך לעשות איננו רק תיקון המזוזות, אלא בעיקר תיקון מעשיו ומידותיו הפגומות.²⁷

אמונה באלוקים היא לתת אמון בכוחות הפועלים בעולם ובטבע האחדותי של המציאות, חוקי הטבע הם גם החוק האלוהי, כדי להצליח צריך לעבוד ולהרוויח כסף בלי לסמוך על הנס מצד אחד, וגם להתפלל בכוונה ולתקן את מצבו הרוחני בלי לסמוך רק על מאמציו החומרניים מצד שני. הרבדים החומרניים והרוחניים שלובים זה בזה בתוך מבנה המציאות ואסור שהמודעות לחשיבות הנפש והרוח, תגרום לנו לזלזל ולבטל את המאמץ החומרי והתודעה הריאלית שמתחשבת בטבע וחוקיו. או שההכרה בחשיבות העולם הריאלי וחוקיו תמעט את כח התפילה והתחנונים לה'.

²⁶ עין אי"ה, ברכות ב', פרק שמיני, פיסקה ע"ח.

²⁷ עין אי"ה, ברכות ב', פרק שמיני, פיסקה צ"ט.

עם ישראל

עם ישראל

בפרקים הבאים נתבונן בתפקידו של עם ישראל בעולם, פעמים רבות מתעוררת השאלה האם אנו גזענים וחשים כעליונים משאר העמים? מהי הנקודה המיוחדת של עם ישראל וכיצד היא משתלבת עם תכונות העמים האחרים בעולם?

פרקים אלו נעסוק בפן המוסרי והרוחני של עם ישראל, המטרה היא להראות את היחס הנכון שלנו לעצמנו, כדי להכיר את עצמנו ולחוש את הרוח המוסרי והרוחני שהיחס הזה נותן לנו. הנכונות של גישת הרב קוק היא בערך המוסרי והרוחני שלה ולא דווקא הוכחה מדעית או היסטורית שמשתנה פעמים רבות מתקופה לתקופה.

הרב קוק טוען שכשרונו של עם ישראל הוא לראות את עומק המציאות ולהגיע להתעלות מוסרית ורוחנית גבוהה שתשרת בסופו של דבר את שאר העמים, עם ישראל נועד להיות "אליטה משרתת" ולא אליטה כופה או משעבדת של שאר האומות, שכן המציאות כולה היא הרמוניה אחת גדולה וגם העמים האחרים הם חלק ממנה ונרחיב את הדברים:

כפי שראינו, הרב קוק מסביר שהמושג "אלוקים" ו"אמונה באלוקים" איננו בגורם חיצוני המנותק מן המציאות, אלא לדעת את המציאות כדבר אחדותי שנובע מן האלוקות, המושג אלוקים מבטא אמון בכך שהמפגש שלי עם המציאות הוא מפגש עם אלוקות אשר מסתרת בתוך המציאות ומעבר אליה. האמונה היא עצם תחושת החיים של האדם שמגלה בתוך חייו את האלוקי שבו בכל רגע.

הרב קוק מסביר שהבעיה שעמדה בפני האנושות היא שיש חסימה נפשית פנימית שמונעת מן האדם לחוש את האלוקות שבתוכה הוא חי, האדם חווה את המצב החומרי, המפורד והנמוך של המציאות ולא מודע לפוטנציאל ההרמוניה והשלמות הטמון בה. לפיכך במהלך ההיסטוריה קם גוף אנושי גדול, עם ישראל, שראה לעצמו משימה להחזיר את המודעות האמתית לבני האדם, על ידי הפצת הרעיון שישנו אל אחד, כח אחד מרכזי שהמציאות מאוגדת סביבו ושואפת אליו כגוף אחד. הדרך היחידה להגיע למודעות השלמה הזו היא להתחיל לחיות באופן שאיננו נכנע לתכתיב של התודעה המפורדת והדמיונית של ההווה כאוסף פרטים, ולגבש תוכנית חיים אשר פועלת לפי התודעה של המציאות

כהקרנה אלוקית, כישות הרמונית ואחדותית שהאלוקי טמון בתוכה.

במעמד הר סיני הגיעו עם ישראל להארה רוחנית גדולה, והאדם החכם והשלם ביותר בעם ישראל, משה רבינו, עלה להר סיני ושם חווה באופן מושלם וייחודי את האחדות האלוקית שבתוכה אנו חיים. משה רבינו הסיר את הלוט מעל הצד החומרי והמצומצם וראה את הפן האמתי של המציאות. בהשראה זו התגלו למשה רבינו הדרכים שבהם ניתן להוביל את האומה כולה, ומתוך כך את האנושות כולה, לאותה חשיפה פנימית של אמיתות המציאות. עצות אלו הם התורה והמצוות שמוליכים את עם ישראל דור אחרי דור לחשיפה עמוקה יותר ויותר של מהות המציאות שבה אנו חיים.

התפקיד של עם ישראל הוא לגלות את מה שטמון כבר בעומק המציאות, לעזור לאנושות לעורר מחדש את כוחות חייה ולהגיע למודעות אל האלוקי שבתוכה. לפי הרב קוק אכן יש הבדל בין יהודי לגוי, אך הבדל זה הוא בכישרון של היהודי להיות מודע יותר לאלוקי שקיים בעולם, כולנו חלק מאותה אלוקות מוחלטת, לכן אין שום מקום לדבר על גזענות או השפלת הזולת, שכן כולנו חלק מאותה שלמות אחת הממלאת את הכל, בגווניה השונים.

הרב קוק טוען שאין אידיאל שכל יושבי הארץ יהיו יהודים, קיומו של מיעוט קטן של גויים אשר פועלים באופן מוסרי ומקבלים את השלטון עם ישראל, יכול לעזור בקיומם של הלכות שונות, כגון קיום החברה בשבתות וחגים. ובאופן עמוק יותר הגויים יושבי הארץ יכולים להיות החוליה המחברת אשר תפיץ את המחשבה של אחדות המציאות והבשורה היהודית לשאר האומות.

כולנו שותפים בשורש אלוקי אחד ואמורים להגיע למטרה אחת, של הארה האלוקית שתבוא מתוך התאחדות המציאות. בדרך למטרה זו ישנם גוונים שונים ותהליכים ששותפים להם אומות שונות, כאשר הציר המרכזי הוא עם ישראל, אשר מיוחד בכישרונו ונטייתו להוביל את המציאות כולה לאותה אחדות, שתהיה משותפת לכולם.²⁸

עבודת השלום

פרק זה מנסה להראות עיקרון רוחני שעומד בבסיס קיומו של עם ישראל לאורך ההיסטוריה

²⁸ להרחבה: פרקי "אורות ישראל" בספר אורות, איגרת פ"ט של הרב קוק.

ומהווה הסבר חשוב ביחס שלו לשאר האומות. כפי שראינו הרעיון של האמונה בתור היחס למציאות כולה כדבר הרמוני ואחדותי, מצריך גורם לאומי ורוחני שיבצע וישכלל את האחדות הזו, עם ישראל שסופג לתוכו את דבר ה', את ההרמוניה העולמית, הוא שנבחר לכך וזה אמור להיות המיציג הגבוה ביותר של תפקידו במציאות. כעת ננסה לברר מה משמעותו של תפקיד זה בנוגע לדעות השונות שקיימות בחברה האנושית.

אחד משמותיו של ה' הוא "שלום", מהו עיקרון השלום ומדוע הוא חשוב כל כך? כפי שראינו תפיסת הרב קוק היא שאמונה משמעותה לחוות את המציאות כהופעה אחדותית שבאה מן האלוקות האין סופית שמתגלה אלינו דרך היקום כולו. כיון שהמציאות היא הופעה של האלוקות, אין שקר ושלילה גמורים במציאות, אלא גוונים שונים של האמת האלוקית הגדולה שמתגלה אלינו באופן חלקי לתפיסתנו הצרה. הרב קוק טוען שאין יכולת לתפוס את כל האמת, אבל יש אפשרות להכיל ממנה חלקים רחבים יותר ויותר. תפקיד היהדות הוא להיות הגוף המאזן והמשכלל שיוצר הרמוניה בין כל האמיתות המופיעות במציאות ועל ידי כך להכיל חלקים רבים יותר של האמת הגדולה. העם היהודי נועד להיות מעין מקלט פנימי אשר מסוגל לבטא בתוכו את האמיתות של העמים כולם, באופן הרמוני ומאוזן שמאחד אותם זה עם זה.

כל מעשי המצוות ולימוד התורה נועדו כדי להביא את עם ישראל לייעודו, כמבטא את מכלול האמיתות של האנושות בתוך חיי הלאומיים. עם ישראל לא נועד לכפות או להשליט אמת מסוימת על החברה האנושית, אלא לבשר לה את השלום והקשר בין כל הדעות. עם ישראל מכריז "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", כלומר שאין מלחמת כוחות בין אלילים שונים, אלא יש ציר אחד, עץ חיים אחד, שיגיע לביטוי דווקא כאשר תוכל האנושות לאזן ולקשר בין כל חלקיה.

הצורך לקבל את נקודת האמת בדעתנו של הזולת ולהאזין לכל נטיות החיים, דורש אדם בעל ענווה, שמסוגל להיפתח למציאות ולראות את הצדדים היפים והמאוזנים שבה. הוא דורש חברה בעלת אמונה בטוב וביושר שבעולם, בעלת אמון ביכולת ליצור צדק וחברת מופת אשר מאזינה לכל הדעות ומביאה את הצד הטוב בשהן לידי ביטוי שלם ואחדותי.

הרב קוק מסביר שבמתן תורה נוצרה התעלות פתאומית של עם ישראל, שביססה בו באופן תת מודע ועמוק את נטיית האבות להגיע למצבו האחדותי של היקום. התרגום של תמצית זו למימוש מעשי הוא מה שאנו מכנים מצוות, דברי חז"ל והנבואות הם לבוש לאותה תמצית פנימית. השאיפה לאיזון המלא של המציאות החרוט במסתרי הנפש היהודית, הוא

שנותן לעם ישראל את הכישרון להאמין ביכולת המציאות להתאחד ולמצוא את המינון הנכון לקשר בין האמיתות השונות. תפקידו של עם ישראל הוא לאחד את הדעות השונות למערכת אחת שלמה. היהדות היא תקווה של האנושות.

נמצא שהיהדות מבקשת מן האדם להיפתח לכל הדעות מתוך אמון שבכל דעה יש נקודת אמת, והן מסוגלות להתאחד זו עם זו. לדוגמא, כוחות השמאל צודקים שצריך לרחם על הערבים החפים מפשע וכוחות הימין צודקים שצריך מדינת לאום חזקה. החילונים צודקים שתפיסת האמונה עלולה להביא לרפיון והיסמכות על הנס והדתיים צודקים בכך שהעולם מכיל בתוכו זרמי עומק ורוחניות ואיננו קליפת חומר ריקה. הסוציאליסטים צודקים בכך שצריך לדאוג לכך שהנכסים הלאומיים יחולקו בצורה שווה בין כולם, והקאפיטיליסטים צודקים בכך שרק תחרות חופשית מובילה למיצוי אמיתי של כוחות הפרט. ה"דתיים לייט" צודקים שיש צורך בהתחדשות יהודית בנושאי מעמד האישה והלכה קשובה, והחרדלי"ם צודקים שנדרשת עזות רוחנית והכרה עמוקה בערכו האלוקי של כל פסיק הלכתי, וכך הלאה בכל מישורי החיים.

ההקשבה לכל צדדי האמת דורשת אומץ נפשי ואמון גדול בנפש האדם. ההליכה בדרך התורה והמצוות היא האיזון היסודי שאנו נעזרים בו כדי לשמור על הרמוניה הבסיסית שטבועה בנו, זוהי תמצית יסודית של הסדר הנכון שאמור לכוון את כל כוחות המציאות. כל מצווה מכילה איזון של ערכים שונים וכך נוצר באדם האיזון הנכון בין כוחות חייו ובין כוחות המציאות והדעות איתם הוא נפגש.

הרב קוק עצמו הצליח להיות קשור גם לאנשי העלייה השנייה שהיו כופרים מוחלטים וגם לעולם התורה כראש ישיבה חשוב. הוא הגשים בחייו את ערך אחדות ההפכים ועשיית השלום בין הדעות, הוא הורה לממשכי דרכו להיות אנשים בעלי אופק רחב ויכולת הכלה של דעות שונות באומץ ובעדינות. החברה הדתית שאליה שאף הרב קוק צריכה להיות פתוחה למגוון דעות ותרבויות, אך לקבל מהם את הצדדים החיוביים שיכולים לאפשר את אחדות הדעות. החברה שעליה חלם הרב קוק איננה מפחדת מן הזר והשונה אך לא נסחבת אחרי כל אופנה חולפת. חברה שמציבה דגל של הרמוניה, הקשבה ואיחוד, עם אומץ לדחות את הצריך דחיה ולקבל את הזקוק לשימור. חברה שאיננה מסתגרת בד' אמותיה בפחד אלא קשובה לתרבות הכללית, מתוך אמון שניתן להפיק דבר חיובי מכל דעה, כדי לברר כיצד הדעות השונות מאזנות זו את זו ויוצרות מבנה רוחני שלם ומתוקן.²⁹

²⁹ להרחבה: מאמר "למלחמת הדעות והאמונות" בתוך הספר אורות, מאמר "טללי אורות" בתוך הספר

חילוניים ודתיים

אנו רגילים לחלק את החברה לחילונים ודתיים, מאמינים וכופרים, אבל חלוקה זו מבוססת על הסברה מצומצמת מאוד של נושא האמונה, בעקבות העמקה ברעיון האמונה ניתן להבין אחרת את כל ההגדרה של הציבור הדתי והחילוני ובעצם לבטל את ההגדרה הזו ולבנות על גביה מערכת זהות עצמית רחבה ואמתית יותר, שתאפשר פתיחה של קהלים וציבורים שונים זה לזה על בסיס של זהות פנימית שמעבר להגדרות של לבוש ותדמית חיצונית.

כפי שראינו, לפי הרב קוק אמונה באלוקים איננה באה רק בקיום על האל עצמו, אשר נקלט רק באיזו עריגה פנימית בלתי מוגדרת, אלא האופן שבו אנו חווים את המציאות. אמונה היא לחוש שהמציאות כולה היא אורגניזם אחדותי שעורג אל האין סוף ומתאחד כדי להגיע אליו. האדם המאמין הוא אדם שחווה את המציאות כהופעה אחדותית, כישות אחת גדולה ולא כאוסף פרטים. אדם שחווה כך את המציאות מנסה לתקן אותה ולאחד בין כל חלקיה.

לפיכך המשמעות של היות האדם מאמין, הוא היותו אדם מוסרי, ששואף לתיקון המציאות ומנסה לאחד את כל חלקיה ולהביא להרמוניה ושלוש בין כל הכוחות. נטיה פנימית זו איננה שייכת רק לאגף הדתי של החברה, אלא כוללת אנשים רבים שמגדירים את עצמם כחילונים. לכן אמר הרב קוק שיש לבטל את ההגדרות של "דתי" ו"חילוני" ולדבר על מושגים של צדיקים מול רשעים, אנשי פירוד מול אנשי אחדות.

הכליאה של החברה במושגי שקר של "דתי" ו"חילוני" גורמת נזק לשני הצדדים, הדתיים חשים שהם בסדר על ידי קיום טקסים ריטואלים של הדת, גם ללא שאיפה לתיקון עולם והעמקה במשמעות המוסר והרוחניות שלהם. החילונים מסתפקים בשנאת הדת ואיבה לאותם טקסים ולא מנסים לעמיק במשמעות של עולם האמונה ובקשר העמוק והשורשי שיש להם לאותם ערכים בדיוק, גם אם בשמות אחרים.

הרב קוק מסביר שלאורך הגלות הסתאבה היהדות ושמה במרכז רק את ריטואל הטקסים ושמירה על איסורים שונים, ואילו הרעיונות הנשגבים שטקסים אלו מביעים נשכחו והיטשטשו. כיון שהיהדות התנונה, חשה החברה שהטקסים הדתיים והאיסורים השונים לא מבטאים שום שאיפה רוחנית ומוסרית אמיתית ומרדה בהם. מרידה זו לא נבעה מקטנותם של האנשים אלא מגודל שאיפותיהם. מתוך מרד זה אמור לבוא בירור מחודש

של שורשי היהדות ורעיונותיה, מתוך כך יבוא חיבור מחודש לאותם רעיונות אך באופן עמוק, מתוך ידיעה פנימית אמיתית של אמונה וחיבור פנימי לעבודת ה'.

לשם תיקון החברה והיהדות עלינו להשתחרר מן ההגדרות הפשטניות של "דתי" מקיים טקסים ו"חילוני" גלוי ראש, ולבחון את הנפש האמונית שקיימת באדם. יתכן אדם דתי שמקיים את כל טקסי המסורת אבל מחשבתו עוסקת בעולם הבא הפרטי שלו או בהישגיו הרוחניים הפרטיים ואין לו עניין בתיקון עולם. לעומת זאת יתכן אדם חילוני שחושב על קיימות הסביבה ועל חברה סוציאליסטית מתוקנת וכולו בוער ברצון לתיקון העולם ואחדותו. המעטה הדתי או החילוני איננו השיפוט הנכון לשני אנשים אלו, האדם הדתי שתיארנו הוא חילוני בנפשו והאדם החילוני מלא אמונה³⁰.

עלינו ליצור שינוי חברתי שבו המחנה המשותף של הקבוצה הישראלית יהיה שאיפה לתיקון עולם, הבאת האחדות והרמוניה למציאות ולא אופן כיסוי הראש, כך נוכל לייצר חברה שכוללת בתוכה דתיים וחילוניים שחיים ביחד ושותפים לפן העמוק והאמתי של החיים, גם אם באורח הטקסי וקוד הלבוש הם מתנהלים אחרת. אמנם המחויבות למצוות ולאיסורי התורה היא כמובן דבר יסודי וחשוב, אך אם מביטים רק על מחויבות לטקסים ולא רואים את המחויבות לתוכן הפנימי, מפספסים את הרעיונות שאותם הם נועדו לשרת.

כל מעשה מצוה וכל אות של התורה מכילה בתוכה אלפי נימים של תנועות נפש, כל מעשה מכיל בתוכו שאיפה לשלמות אדירה, לכן מטרתו של הרב קוק היא להגביר ולהעצים את הטקסים והתוכן הדתי, שנותנים לאמונה משנה עוצמה ועיגון לערכיה, אך דווקא המרד החילוני יכול להביא לבירור והבנה שאלו מעשים שמכוונים אותנו לעולמות רוחניים עתידיים מלאי אחדות ושלמות אלוקית שתופיע במציאות העולם הזה. לפיכך כל אדם שרוצה להוסיף שלמות, יושר ומוסר, גם אם אין כיפה לראשו, הוא שותף באותו מסע אל השלמות העתידית שמצוות התורה מכוונות אליה.

האתגר שהציב הרב קוק הוא לייצר חברה ששמה במרכז חייה את השאיפה להביא את המציאות לאחדות ושלמות אלוקית. כאשר תקום חברה כזו היא תוכל להתאחד עם חברה חילונית בעלת שאיפות דומות, שכן מרכז התוכן של שתי הקבוצות הוא זהה, גם אם אופן המימוש שלהם בחברה הדתית כולל טקסי דת, שלמות רוחנית והשראה אלוקית, ואופן המימוש שלהם בחברה החילונית מדבר על רבדים אחרים של אותה שלמות.

לשם כך יש לבטל את ההגדרה של "דתי" ו"חילוני" ולדבר על אדם ששואף בכל מאודו לתיקון החברה והמציאות. זו הגדרה שכוללת בתוכה אנשים מכל גווי החברה, אשר מבוססת על תוכן עמוק ויסודי שניתן לתאר אותו בשפה דתית או חילונית, אך הוא בעל יסוד זהה, שמאחד את הקבוצה ונותן לה יכולת לשלב כוחות למען המטרה היסודית שמשותפת לכולם.

יתכן שלאט לאט יעברו מן העולם המושגים של דתי וחילוני, החברה תגבש לעצמה זהות ערכית ורוחנית עמוקה יותר, שמתעלה מעל ההגדרות החיצוניות. נבחן את הזולת לפי פנימיות נפשו ולא לפי צורת הלבוש וקוד ההתנהגות החיצוני שלו. היכולת להתעלות מעל ההגדרה החיצונית יאפשר לחברה החילונית להכיר את עולם האמונה גם כחזון חברתי, לאומי ואוניברסלי ולא כמערך של איסוף זכויות לעולם הבא ויאפשר לחברה הדתית להתחבר לעולמות תוכן חילוניים שמכילים בקרבם אמונה פנימית עמוקה.

כל עוד אנחנו מתייחסים אל החילוני או הדתי בפן החיצוני שלו, כשונה ואחר, לעולם לא יסורו המחיצות ותישאר ראייה מצומצמת של הדת והחברה. כאשר נקים קבוצה חברתית אחרת, ששמה במרכז את ערכי המוסר, ההרמוניה ותיקון העולם, לא נחוש שונים זה מזה ונוכל להיפתח אחד לעולמו של השני, לקבל את הטוב ולדחות את הרע, ולהביא לראיה חדשה של הדת מצד אחד ושל החילונית מצד שני.³¹

³¹ להרחבה – "מסע המחנות" בתוך מאמרי הראי"ה, אורות האמונה

עבודת המידות

ענווה

בפרקים הבאים הם המימוש והזיקוק של רעיון האמונה שאותו ניסה הרב קוק להנחיל, ניתן לומר שמסקנת כל תורתו של הרב קוק, היא תיקון המידות. שכן התפיסה האמונית שמתמקדת בידיעת המציאות כהרמונית ואחדותית, מביאה את האדם לחפש את ההרמוניה בתוך נפשו ובתוך החברה בה הוא חי. המיצוי של תהליך האמונה הוא יצירת הרגלי חיים אחרים שנעים סביב ציר האחדות וההרמוניה של היקום ומנסים להביא לחיבור כל חלקי המציאות זה לזה.

הגאווה היא נטייה להעצים את קיומו הפרטי של האדם כדבר עצמאי וחשוב בפני עצמו, ההגעה למידת הענווה היא האופן היחיד שבו אדם יוכל להכיר שמציאותו הפרטית היא גילוי מסוים ממבנה אחדותי גדול שבונה את המציאות כולה. תפקיד הענווה הוא ביטול האני האגואיסטי והבנה שכל מציאות האדם היא חלק מתוך אותה הרמוניה גדולה שהוא נתון בתוכה.

הענווה היא שורש האמונה והיסוד לכל עבודת המידות, שכן הענווה מאפשרת להפנים שגם קיומו הפרטי של האדם איננו דבר עצמאי, אלא הופעה של אלוקות אחת שלמה ואחדותית, אשר מופיעה דרך כוחות החיים והמציאות.

הרב קוק מסביר שיש קשר בין האלילות לגאווה ובין האמונה היהודית לענווה. האלילות מדמה את כוחות המציאות לאלים שונים שנאבקים על מעמדם, לפיכך כל כח מנסה לחוש כמה הוא חשוב והכרחי בעולם ולא מוכן לקבל את הכוחות שלידו. האדם האלילי פונה לכוחות השמש או הירח שיתנו לו מעוצמתם, תוך שהוא רואה אותם כמתחרים זה בזה. לכן הוא תופס גם את אישיותו הפרטית ככח עצמאי שרוצה לגבור על הכוחות האחרים במציאות. לעומת זאת תפיסת האמונה היהודית באל אחד, רואה בכל כוחות המציאות חלקים של הרמוניה כללית, כל כח נותן את תרומתו למאמץ הכללי ומתאחד עם הכוחות האחרים. לכן האדם האמוני תופס את עצמו כחלק מהרמוניה הכללית של המציאות ולא כיסוד עצמאי שנאבק על קיומו הפרטי.

זוהי משמעות דברי הלל הזקן "מה ששנא עליך אל תעשה לחברך - זוהי כל התורה כולה".

מטרת התורה היא להפוך את האדם לבעל רצון כללי אשר לא חושב על עצמו כדבר עצמאי, אלא רואה את המציאות כולה כישות הרמונית שהוא נועד לשרת אותה, לחוש שהוא והזולת אינם שתי ישויות נפרדות. "ואהבת לרעך כמוך" - אתה ורעך הם דבר אחד, זו המסקנה ההכרחית של האמונה היהודית, אשר רואה ביקום כולו שירה אחת גדולה ואחדותית.

הענווה, לפי בתפיסה זו, איננה מחלישה את האדם, אלא נותנת לו תעוזה לפעול ולעשות. אדם בעל ענווה חש שעליו לתרום את חלקו הקטן למען התקדמותה של המציאות, לכן עליו להתאמץ יותר ויותר כדי להביא את עצמו לידי ביטוי, לא מתוך רצון למימוש עצמי פרטי, אלא כמילוי שליחותו בעולם והבאת התרומה שלו למאמץ הכולל של המציאות להתקדם. הוא חש שותפות במתרחש בעולם ומסוגל להיות אסרטיבי, למען המשימה הכללית ולא מתוך אגו פרטי.

הענווה מביאה לשמחה והגאווה מביאה לעצבות. המפגש של האדם עם מוגבלותו וחסרונותיו מוליד בו תחושה שהוא חסר וחלקי. לעיתים האדם מחפה על תחושה זו בגאווה דמיונית כאילו אין בו חסרונות ולעיתים הוא נקלע לתחושת ייאוש שאיננו מצליח להתגבר עליה. במידת הענווה, לעומת זאת, האדם חווה את עצמו כחלק ממערך כוחות גדול ואיננו פרט בודד בעולם, המציאות איננה מתחילה בו ואיננה נגמרת במותו, הוא חלק מהרמוניה שלמה ואחדותית שניתן להשתייך אליה. רק תפיסה זו יכולה להביא את האדם לשמחה בדברים שיש בו ולהתגברות על חסרונותיו, מתוך שלווה נפש פנימית. הענווה יוצרת שייכות להרמוניה של העולם ונותנת את העוצמה הפנימית להתגבר על חסרונותיו ולעשות שינוי.

הענווה היא השייכות הפנימית לכל חלקי המציאות, תחושת הקשר וההתכללות באחדות הגדולה של העולם. על האדם למצוא את המקום הפנימי שבו הוא מחובר לשאר המציאות, שבו הוא באמת אוהב את הכל ושייך לכל. הענווה מרוממת את האדם מעל חסרונותיו, מאפשרת לו שלווה ואורך רוח, לפעול בסבלנות ובשמחה פנימית. מכוח הענווה ניתן לשמוח בטוב הקיים במציאות, להשלים עם החסר ולתקן את הצריך תיקון. להיות חלק מן השירה האדירה של האדם הפרטי, האנושות והיקום כולו.³²

³² להרחבה: שמונה קבצים, קובץ ו' פיסקה קפ"ז. ספר מידות הראי"ה, מידת הענווה.

פסיכולוגיה יהודית³³

פרק זה מדבר על עקרונות חשובים שעולם מתוך תפיסת האמונה של הרב קוק, ההתקדמות האמיתית בעבודת ה' היא ביכולת האדם לשנות ולעדן המידות ואת האופן שבו הוא מתנהל ביום יום. בפרק זה נשרטט כיוונים שנדרשים כדי להיות מחוברים יותר לעצמנו וכדי לבטא את רעיונות האמונה באופן ממשי בחיי היום יום.

כפי שהסברנו, האמונה היא לא רק ידיעה על קיומו של אלוקים, אלא האפשרות לחוות את המציאות כולה כדבר אחדותי בעל מקור אין סופי. כל פרטי המציאות הם חלק ממכלול אחדותי שפועל לאורך אלפי שנים והולך ומתעלה. היחס לאלוקים הוא לראות במציאות כולה גילויים של האלוקים, ככל שאדם מגביר את האמון שלו בכך שהמציאות היא הופעה אחדותית והרמונית, כך הוא הופך להיות בעל תודעה פתוחה יותר אל האלוקות המופיעה בעולם.

כאשר אנו נתקלים בבעיה כלשהי שתי אפשרויות עומדות לפנינו, לשנות את המציאות, דבר שפעמים רבות בלתי אפשרי או שגובה מאתנו מחיר כבד של סכסוכים ומאבקים. או לשנות את עצמנו, כלומר לגרום לעצמנו להביט אחרת על המציאות, לשנות את דפוס התגובה הרגיל והידוע שלנו, ולהחליט שגם אם המציאות מעצבנת, זה לא אמר שאנחנו חייבים להתעצבן. כאשר אנחנו משנים את צורת התגובה שלנו למציאות, פעמים רבות גם המציאות משתנה.

הרב קוק מסביר שהאמונה מובילה לענווה, האדם רואה את עצמו כחלק ממכלול המציאות ולא כיצור בודד הנאבק על מעמדו. הרבה פעמים אנו נתקלים במציאות שמרגיזה אותנו מאוד, ולמרות שהכעס והעצבים אינם פותרים את הבעיה, בכל זאת אנו מוסיפים להתעצבן ובסופו של דבר רק סובלים יותר מהעניין. אם האדם חי מתוך אמונה שיש מציאות גדולה

³³ המאמר מבוסס על סדנא ורעיונות של הרב מאיר בזק מישיבת מעלות, מכון משכן.

ואחדותית שהוא חלק ממנה, הוא מסוגל להרפות מעט ולקבל את המציאות כפי שהיא, הוא מפסיק לסבול ממה שאין ומסוגל לראות ולשמוח בטוב שכבר יש באמתחתו.

לקבל את המציאות

יסוד חשוב שעולה מן העקרון הזה הוא "לקבל את המציאות", כלומר להבין שכל מה שקורה הוא חלק ממכלול החיים האחדותי המתרחש בעולם. מדוע אנחנו מקבלים את המציאות? כי המציאות כמו שהיא, עם מכלול הבעיות שבה, היא הדבר הטוב ביותר שקיים כרגע. יש לנו אמון במציאות, ויש לנו אמון בעצמנו שיש בנו כוחות כאלו שמסוגלים להתמודד עם המציאות ואפילו להפיק ממנה תועלת ועוצמה רבים יותר. בעומק העניין האמון בבורא עולם כולל בתוכו גם אמון באותו עולם שברא בשבילנו, ואם אנחנו מגיבים למציאות בתסכול, כעסים וייאוש, יש פגם באמון שלנו באותו יוצר גדול שנתן לנו את המציאות הנפלאה שהגענו אליה. האמון בבורא עולם ובעולמו נותן לאדם פרספקטיבה אחרת על כל מאורעות החיים וממלא אותו בכח לצמוח מתוך הקושי, ולראות כיצד הוא מקבל את הקושי בשלווה ומסוגל להביט עליו פתאום בפרופורציות אחרות לגמרי.

העיקרון "לקבל את המציאות", הוא שינוי תודעתי של היחס שלנו אל העולם. אדם שניגש לעולם בחשדנות והיסוס, יקבל בחזרה מציאות מהוססת ומבולבלת, מלאת איומים וסכנות. אדם שניגש לעולם במבט מאמין ואוהב, יקבל בחזרה מציאות נעימה יותר, שכן העולם מגיב אלינו באותה צורה שאנו ניגשים אליו. על האדם לשים לב לקשיים והחסרונות במציאות, אבל לא מתוך בהלה וחשש, אלא מתוך אמון שהם נועדו לאתגר אותו או להיטיב עם המציאות באופנים אחרים.

האמון בכך שאנשים הם טובים מיסודם והעולם הוא טוב מיסודו, מביא את האדם לגשת בסבלנות רבה יותר אל כל מריבה או מחלוקת, ללא התלהמות ועם רגיעה פנימית. כאשר אין לאדם אמון באנשים ובמציאות כל סכסוך קטן הופך להיות סלע מחלוקת עצום, באווירה של מתח ולחץ אנשים רק מתחפרים בעמדותיהם והופכים להיות מותשים ללא יכולת תזוזה. הקבלה והאמון בטוב הבסיסי של העולם, מאפשר לאדם לנהל את הוויכוח בסבלנות תוך גמישות ורגיעה, ואז מתעוררים בשני הצדדים כוחות של שינוי, ויותר והשלמה זה עם זה.

רוב הבעיות האנושיות נוצרות מכיוון שהאדם לא מקבל את מקומו או את המקום של זולתו במציאות. העובד מנסה להיות הבוס והאבא מנסה להיות חבר, האימא מנסה להיות כמו השכנה והמורה מנסה להיות המנהל, האדם עסוק במאבקים במקום להיות מועיל ומקדם

את המערכת כולה. כמובן שכל אדם שואף לקידום ולהצלחה, אך כאשר שאיפה זו באה מתוך תסכול על מצבו הנוכחי, היא רק מובילה לשאפתנות מוגזמת, תחרותיות והורדות ידיים. ואילו כאשר שאיפת ההצלחה באה מתוך קבלה של מצבו הנוכחי ורצון לתת לחברה, ולא מאמביציה תחרותית, האדם מתקדם באמת ביכולותיו ובמקצועיותו ובאופן טבעי הוא מקודם למקום שאליו הוא צריך להגיע, בלי צורך במאבקים ובתחושת מלחמה.

האמונה שהאדם הוא חלק ממכלול שלם ואחדותי, מאפשרת לאדם לחוש שזה בסדר להיות חסר, שההתמודדויות והקשיים אינם דבר אקראי אלא חלק מסדר שאמור לבנות את האדם, גישה זו מביאה את האדם למצב רגוע יותר, ללא כעסים על עצמו ועל המציאות. האדם משיב לעצמו את האמון שבכוחו להצליח אם יתמיד, ולא נבהל מכל נפילה זמנית. הקבלה וההשלמה עם החסרונות כחלק מאתגרי החיים ולא כמשהו מתסכל וכ"פגם בייצור", יוצרת אמון מחודש בכוחו ומאפשרת לאדם להתמודד באופן רגוע עם הקושי. כאשר האדם מקבל את עצמו ואת המציאות, מאמין שיש בתוכו כוחות רבים, אף על פי שכלפי חוץ עדיין לא רואים אותם בפועל, אז התסכול והלחץ יורדים, ולפתע מתגלה שבעצם ההר לא כל כך גבוה, וצעד אחר צעד האדם חוזר להתמודד עם משימות החיים.

ננסה להבהיר את העניין על ידי משל, כשאדם הולך לבדו ביער עבות, הוא דרוך, ערני ומוכן להתמודד עם כל סכנה, ולכן כל רחש מפחיד אותו וכל תנועה בלתי צפויה מעוררת חשד. לעומת זאת כאשר הוא נמצא בביתו הוא רגוע ונינוח יותר, הוא מרשה לעצמו לשקוע בספר טוב ואפילו להירדם, ולכן כשהוא שומע רעש אינו נבהל, שהרי הכול כאן בשליטתו, הוא ניגש ובודק בנחת ולפעמים גם אינו בודק כלל.

הנמשל הוא החיים, ישנם אנשים שחיים בתחושה שהעולם הזה הוא ג'ונגל בלתי צפוי. והאדם נמצא בכוננות כל הזמן, לחוץ ומפוחד. לעומת זאת יש אדם שמבין שהעולם הוא בית ולא יער. בבית הזה יש סדר מופתי ובעל הבית, ריבונו של עולם, ברא מראש את הכל כיחידה אחת, ולכן כל הניגודים שיש בו שנובעים מאותו שורש, נועדו להשלים זה את זה וליצור שיתוף פעולה.

מבחן התוצאה ומבחן התהליך

לעיתים רבות האגו מוביל את האדם לציפייה תת מודעת שהמציאות תמלא את כל משאלותיו באופן מידי, תפיסה זו מובילה לכעסים ותסכול רב, לעומת זאת כאשר יש אמון בכך שהמציאות היא לטובתו, האדם מסוגל להרגיע את הרצון שלו לשלמות מיידית ולחכות בסבלנות שהמציאות כולה תתפתח ושהרצונות שלו ישתלבו אם שאר הצרכים של

המציאות והחברה. הוא מבין שהמחסומים והקשיים שלו הם חלק מתהליך ההתפתחות של מכלול המציאות שהולכת ומתקדמת למען השמחה והאושר שלו ולא נגדם. האגו שם את האדם לבדו במערכה אפלה נגד המציאות, הענווה איננה באה לבטל את קיומו, אלא לשים אותו שכם בשכם עם שאר המציאות, בריקוד שבו כולם מאזנים זה את זה ומתקדמים ביחד.

תפיסה פירודית של אגו מובילה את האדם הרבה פעמים למבחן התוצאה, במקום מבחן התהליך, האדם שרוי בבהלה למימוש מידי של הרצונות שלו, הסיפוק מגיע רק כאשר הוא רואה את התוצאה ואילו התהליך הוא "רע הכרחי" שצריך לסבול ממנו. לעומת זאת תפיסה של ענווה שמבינה שיש סדר למציאות ויש בניה איטית מתוך הקושי, מתמקדת בתהליך, מאמינה שכל עיכוב נועד כדי שנעבוד על האישיות שלנו, כך הסיפוק מגיע גם מן הדרך שהאדם עובר ומה שהיא מחוללת בו ולא רק מהתוצאה שאליה שואפים.

מידת הפשטות

בפרק זה ננסה לתפוס רעיון מוסרי חשוב שנובע מתוך גישת הרב קוק ומשפיע על שאר התנהלות האדם באופן ניכר.

רעיון הפשטות הוא מצב שבו האדם מצליח לאט לאט לקבל את מקומו בעולם ללא מאבק וללא קנאה ותחרות, באופן של פשטות חיים זורמת ושלווה. הרעיון הזה קל יותר לתיאור מאשר לביצוע בפועל, שכן החיים שלנו מלאים בהישגיות והקנאה פורצת מן הנפש ללא שליטה, אבל אימון והקשבה פנימית יכולים להביא את האדם לאט לאט להתקרבות אל מידת הפשטות ולמימוש שלה בתחומים שונים בחייו. נדמה שפסגת האמונה איננה הלמדנות או הצדיקות התורנית אלא דווקא אותה דרך בסיסית של מידת הפשטות, שכלל שבין אותה לעומק נראה כמה באמת היא קשה למימוש ועד כמה יש להעמיק בה ולהבין את רבדיה השונים.

ספר בראשית מספר לנו שכאשר אדם הראשון נוצר בגן עדן מטרתו הייתה "לעבדה ולשומרה", לשם כך היה על האדם לחוש שייכות לכל חלקי הגן, לכן ה' מביא אליו את כל בעלי החיים כדי שהאדם יתן להם שמות ויברר את משמעותם. החיבור הזה היה טבעי לאדם והתאים ליכולותיו וצרכיו. אבל בחטא עץ הדעת ניגש האדם לאכול מאותו חלק קטן מן המציאות שלא היה שייך לו, הוא ניסה להרחיב את שייכותו לעוד חלקי מציאות חומריים ונמוכים יותר שנקראים "עץ הדעת", שלא התאימו למדרגתו הנוכחית ובכך חטא ונפל.

נראה שהניסיון להיות שייך למדרגות שאינם שייכות לך, הוא הכשל היסודי שעומד ביסוד רוב חסרונות האדם. האדם רוצה מימוש פרטי ומוחשי של רצונותיו כאן ועכשיו, לכן הוא לוקח בהגזמה מכל חלקי העולם שסביבו בלי אבחנה ובלי בירור אמתי מה שייך לו ומה מעבר ליכולת ההכלה שלו, הוא רוצה את הבית של חברו ואת המעמד של שכנו, הוא שואף בפראות ונאלץ להתאכזב פעם אחר פעם.

הרב קוק מסביר שאדם צריך לתפוס את מכלול המציאות כישות אחת גדולה בעלת אברים שונים, לכן לכל גורם במציאות יש את חלקו הקטן שאותו עליו לטפח ולשפר ועליו להיות שמח בחלקו עם אותם חלקי חיים קטנים ששייכים אליו, משפחתו, בתפקידו המקצועי והרכוש ששייך אליו. בלי קנאה ובלי השגיות מוגזמת.

התפיסה ההרמונית של המציאות, אותה הציג הרב קוק, יכולה לפתח באדם את מידת הפשטות וקבלת חלקו בחיים בלי מלחמה או מתח, מתוך כך הוא חי בשמחה ובמרץ את

אותם דברים שהוא נועד אליהם בלי קנאה או תחרותיות מוגזמת, מתוך הסכמה פנימית להיות מי שהוא.

אנשים עם מידת הפשטות, שמחים במי שהם, נאמנים לעצמם ושמחים בחלקם, יש להם ביטחון עצמי בריא במעשיהם וטובתם הפנימית, בלי הסחות דעת של קנאה ותחרותיות. "יוסף דעת יוסיף מכאוב", דווקא התחכום והראיה הרחבה של דורנו מסבכים אותנו לעיתים במחשבות גדולות מידי, בשאיפות למקום שאיננו ראוי לנו, ברצון לספח הכל לעצמנו. זהו אותו חטא עץ הדעת נבע מגדלות ולא מקטנות, מדעת מוגזמת שרוצה להתחבר ולהיות שייכת גם לדברים שאינם ראויים לה. השאלה הגדולה של דורנו היא כיצד להיות עם דעת ותחכום מצד אחד, אך עם פשטות והבנה שלא הכל שייך לנו ושחלקנו הקטן הוא החשוב כרגע, מצד שני.

מידת הפשטות מבטאת את האהבה של כוחות החיים, לקחת מהם את החלקים השייכים לאותה כוחות מצומצמים שיש לו בעולם כרגע, מתוך שמחה בתיקון הקטן שביכולתנו לחולל ובחלק החיים הקטן ששייך לו, גם אם חבריו מכילים חלקי חיים גדולים או שונים ממנו. להתרכז ב"לעובדה ולשומרה" של אותו חלק מגן עדן שהוא הונח בתוכו.